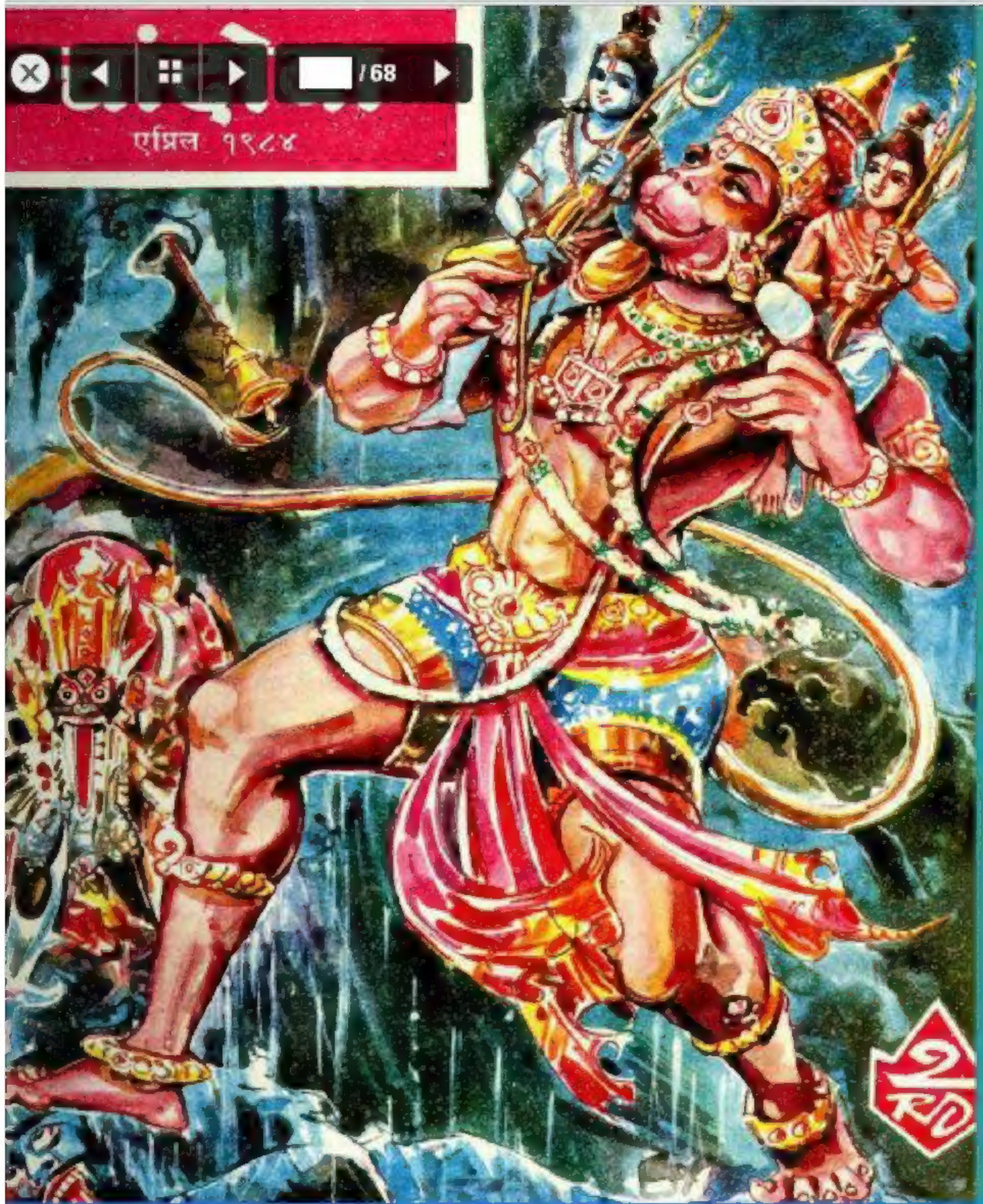

/ 68

एप्रिल १९८४

बांदोबातील नवलाई

उदणारे विचित्र प्राणी

काही काही वर्षांपूर्वी या पृथ्वीवर 'डीनोसॉर्स' नावाने विचित्र सरपटणारे प्राणी होते. १९ मीटर लांबीचे फक्त असल्याने तूनेत उदणारे हे विचित्र प्राणी लक्षावधी वर्षे जगण, असे पूर्वी हेवसात प्रवेसात प्राप्त झालेल्या लावा खंडावरून वळते.

व्योम मंडलात भ्रमण

अमेरिकेतील 'नासा' रॉकेल अंतराळीय विज्ञान संस्थेतील काही विज्ञानशास्त्रज्ञ मिळून एक व्योम नौका तयार करीत आहेत. ही व्योमनौका खऱ्यातूनच जगांना 'व्योमवासी'त घेऊन जाऊ शकेल. १९९० सालापासून पहिले उड्डाण होईत असे सध्याकडून सांगण्यात येते. या व्योम नौका यानात प्रवात करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीचा खर्च अंदाजे बीस लक्ष डॉलर हून जास्त होईल, म्हणे.

कांवे सारखे सोने

न्यू मेक्सिकोतील लाख अलमस या राष्ट्रीय प्रयोग शाळेत विज्ञान शास्त्रज्ञांनी सोन्याचे तुकडे घेऊन पलीकडची वस्तू दिवू शकेल इतके धातूळ केले आहेत. पोलीस, चाडी एका खांब्याचा घड्या लोखंडातून काढी जाई म्हणे.

तुम्हाला माहीत आहे का ?

१. कलकत्ता महाराष्ट्री निमित्त कोणी केली ? केव्हा ?
२. किशोर धर्माधिकारी जोसुब कोणत्या मीमात बाबलाहाने दर्शविले, तुम्हाला माहीत आहे का ?
३. अलेक्झांडरच्या आपलावक्या स्त्रीची

- विषयी विहिणारा इतिहासकार कोण ?
४. पंधराव्या शतकात भारताच्या काही भूभागावर अधिकार करून बेगारा परकीय राजा कोण,
५. भारतात इंग्रजी शिक्षणाची सुरवात कोणी केली ?

परोपकारी

नारायणपूर गावी राहणाऱ्या संभू फार मोठा परोपकारी होता. एकदा फार मोठे दुकान आले व त्यात कितीतरी सोपव्या पडल्याने नुकसान झाले म्हणून संभूने धरोघरी जाऊन चंदा वसूल केला आणि ज्यांचे नुकसान झाले होते, त्यांना नवीन ओपडपा बांधून देवविस्वा. गावातल्या जवळ जवळ सर्वांनीच या बाबतीत त्यांना श्रेय होतो तेवढी मदत केली. परंतु खूप श्रीमंत अशा धनगुप्त सावकाराने एक पैसा सुद्धा चंदा दिला नाही.

संभूने त्याला ज्यांनी ज्यांनी मोठा चंदा दिला त्यांची नावे सांगितली नाहीत तेव्हा धनगुप्त चिडून म्हणाला—“तू उगाच कटु-बोध करू नकोस. ज्यांच्या सोपव्या गेल्या त्यांनी पैसासाठी कोणासमोर हात पसरले नाहीत. कां माहित आहे का ? कोणालाही भिक्षा घ्यावणे आवडत नाही. ज्यांना थोके

मागायला लाज वाटत नाही ते थंवाचे नाव सांगून पाठीस लागतोत. त्यांत स्वतः साडी थोडे फार नाचवितां आले तर पाहतात. तु सुद्धा पाहिलो आहेस, हे मला माहीत आहे. तुझ्या सारख्यांना मी कधीच सहकार देणार नाही !”

गावात संभूची सर्वांनी देवमाणूस म्हणून खूप स्तुती केली. तरी त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. धनगुप्त त्याला तोंडाला आले ते जोरला त्याला बांगला धडा शिकवावा म्हणून संभू सटारीप करीत होता.

इतके सर्व असतां तो एके दिवशी धनगुप्ताच्या घरी गेला व म्हणाला—“तुम्हाला माहीत आहे की नाही, कोणात काळज गांवो गावी यात्री प्रसंगा होते साहे ! ज्यांच्या जवळ पैसे आहेत त्यांपैकी तुझ्या शिवाय सर्वांनी चंदा दिला, चंदा दिला

म्हणाले—“धनगुप्ताचे बांधाड चांगले नाही. अशाशी चार हात दूर असावे. तुला दहा बणांना मदत करावी वगैरे असेल तर कर. परंतु त्या धनगुप्ताच्या बाटला जाऊ नकोस!”

वाडिलांचा सत्त्वा धन गुप्ताला आवडला नाही. त्याने आपल्या मित्रांना सर्व सांगितले. त्यांनी बांधूने सांगून करीत म्हटले—“तो धनगुप्त जो बडबडला फक्त त्यामुळे तू उघड संप्या झालास का? ते सर्व मनाला लावून घेऊ नकोस!”

आश्चर्याची दोष्ट अशी की बांधूने ज्यांच्यावर द्वेषकार केले होते ते मुळा म्हणत—“तुम्ही देवमाणूस म्हणून बाटले हे म्हणवून घेऊन ही आम्हांला घरे बांधवून दिलीस.” परंतु ते धनगुप्त विरुद्ध एकही शब्द बोलले नाहीत.

हे सर्व ऐकून गावातील काही बडोलांच्या मंडळींनी पारसवर जमून शंभूला म्हटले—“अरे धनगुप्ताचे हे असेच आहे. त्याने म्हटले हे आणि नाही म्हटले त्यांतूनही निसटतो. तू कां मनाला लावून घेतोस. त्याची कांने उघडाडणी आम्ही करू परंतु त्या पासून कायस काय? आम्हांला तो कीड मुग्या सारखे मानतो.”

हे सर्व झाल्यावर शंभूने धनगुप्ता विषयी आणखी सोल विचार केला.

जसलास तर तुझ्या मनालाही बरे वाटले असते ना?”

धनगुप्त संखापूत म्हणाला—“माझ्या कडे पुष्कळ जण येऊन कर्ज घेऊन जातात व माझी स्तुती करतात. माझ्या जवळ पैसे आहेत तो पर्यंत मला इतरांच्या स्तुतीची भीक लागत किरावची गरज नाही. तुझ्या सारखे नांव गांव तसलेले उघटसुने लोक परोपकार करायला शकतात. दुसऱ्यांनी दिलेल्या पैशांवर परोपकारी म्हणून स्तुतीची भीक लागत फिरतात.” या शब्दात त्याचे अपमान करून त्याला पाठमोरा पाठविले.

शंभूला कमालीचा राग आला. जे घडले ते सर्व ऐकून त्याने बडोला त्याला

धनगुप्ताकडे खूप पैसे आहेत. सर्वांना त्याची कमी जास्त गरज वाटते. म्हणून त्याच्या विरुद्ध काही बोलायला किंवा करायला कोणी धकत नाही!

धनगुप्ताचे नाक कसे देवापचे याचा विचार करीत असता त्याला एक चांगली संधी मिळाली.

दूर देसातला राहुगारा एक मल्ल नेपुण्याचे खूप वर्णन करून सांगितले व शंभूच्या घरी आला व म्हणाला—“मला विद्येकडे पुष्कळ चमत्कार माहीत आहेत. मी त्यांचे प्रदर्शन तुमच्या घावात कराले, म्हणतो. सर्वांनी भिळून मला शंभर रुपये दिलेत की पुरेत!”

शंभूने विचार केला की धनगुप्तावर दूर उमवायला ही चांगली संधी आहे.

तो मल्लाला म्हणाला—“अशी काय माझ्या हातून होणार नाहीत. गावात धनगुप्त नावाचे मोठे सावकार आहेत. त्यांना मल्लविद्येची फार आवड आहे. तू जाऊन विचारलेंस की ते तक्कीस मदत करतील.

मल्ल धनगुप्ताकडे गेला आणि आपल्या नेपुण्याचे खूप वर्णन करून सांगितले व म्हणाला—“आपणाला मल्लविद्येची फार आवड असल्याचे ऐकतो. मी सर्वांच्या करमणुकी सातर जे प्रदर्शन करीन त्या बद्दल मला एकूण फक्त शंभर रुपये इनाम म्हणून द्यावेत!”

धनगुप्ताला मल्ल म्हणाला ते ऐकूनच फार राग आला. त्याने मल्लकडे किड्या

मुगीकडे पाहतात तरी राहिले आणि म्हणाला-“देह वाढवून पोटासाठी इतरांवर अवलंबून राहणाऱ्याचा मला फार राग येतो. शिवाय मल्लविचेचा मला मुळात तिडकारा. तू आलास त्या वाटेने चालू लाग!”

तो मल्ल द्यात धोड घालून शंभूकडे येऊन म्हणाला-“कायरे, तू मला खोटे काही बोललास? त्या धनगुप्ताला तर मल्लविचेचा तिडकारा आहे. मला काय वाटेकडे ते तो बोलला. तुझ्यामुळे पहिल्या प्रथम मला हे असले बोल ऐकून घ्यावे लागले.”

“जस का? त्या धनगुप्ताने जे बोलू नये ते बोल बोलत्यावर तू गप्प कसा राहिलास? ते मल्ल जाहेत ना? तू आपलं कसव त्याला दाखविले नाहीस का?” शंभू मल्लाला जास्त चेतवीत म्हणाला.

“होय, मी आपलं कसव दाखवितो,” असे म्हणत मल्लाने शंभूलाच चांगले दोन ठोसे दिले.

शंभू म्हणाला-“त्या दुष्टाने तुला शिब्या दिल्या आणि तू मला मारतोस ते का?”

“तुझं व त्यांचं काही तरी वाकडं आहे व त्याचा सूड उगवण्यासाठी माल्या हातून त्याला ठोकवून काढण्याचा तुझा बेत होता. मी मल्लच बसलो, तरी तुझा जोकर नाही. तुझ्या मुळेच मला धनगुप्ताने शिब्या दिल्या. म्हणून मी तुला मारले!” सगून मल्ल निघून गेला.

ते शंभूच्या वडिलांना कटल्यावर त्यांनी मुलाची चांगली कात उपाडणी केली. म्हणाले-“तो वनशुप्त म्हणजे गांधीलमाशी समज! तू त्याच्या पंढिघाला हात घालून त्याला खिजविलेस. पुन्हा कधी त्याच्या वाटेस जाऊ नकोस. सन्या परोपकाराने शिब्या वाप व स्तुतीची पर्वाच करता कामा नये!”

त्यानंतर शंभूने चंधाचे नाव काढून कोणाकडे काही मागितलेच नाही.

[१०]

[मल्लकनेने मुलातकडाचे नावकडव काढ्याने भाव्य केले नाही. पंधराव भागत्या स्वयाची निघाला. तेथे पिगळ एक आठवडामर त्याचा वाहुणा म्हणून राहिला. त्यानंतर मल्लकनेने आपले दाहन करून घेऊन आपल्या घरी आला. घरा समोर त्याला त्याची आई अगदी दीनस्वित्तीत पाहिली. पुढे-]

पिगळचा आनाज ऐकून आईने त्याला थोरले पाऊ कोडे गेले आहेत?” थोडकले आणि रडत म्हणाली-“तुझ्या जवळपास कोणीच कसे दिसत नाहीत.

“नादा! किती दिवसांनी तुला पाहिले आहेरे!” तिने त्याला जट्ट पोटाशी आई लगेच काही खतर देऊ न थांबवून धरले. पिगळने तिचें सांत्वन करीत विचारले-“आई, तुम्ही ही स्थिती कसे सर्व व्यवस्थित सांगाने तेच मळेत शेवटी कसेतरी स्वतःला सावरून शोले पुसून एक हजार मोहोरा दिल्या नव्हत्या का? म्हणाली-“तुझ्या दोघां भावां मुळेच माझी ते पैसे काम झाले? आणि माझे दोघे ही दशा झाली. तू तसा तिकडे गेलास व

त्यांनी दोघांनी मला शिवीगाळ करून मारले व विलेल्हा त्या एक हजार मोहारा घेऊन गेले.

आई म्हणाली ते ऐकून पिंगळ घनकष झाला. स्तनच्या आईला असे मारणारे भाऊ म्हणजे राक्षसच आहेत! असे त्याला वाटले. तरी स्वतःच्या भावांचा वध करण्याची इष्ट बूढी त्याला झाली नाही. ती गोष्ट त्याच्या मनातही आली नाही. तो पुढे काय करावे त्याचा विचार करित राहिला.

पिंगळ नुसता हावांचा सांगळा होऊन राहिलेल्हा आईला जवळून घरात घेऊन गेला. म्हणाला—“आई! आतां तू रडण्याचे

कारण नाही. देवाच्या रूपाने मी सर्व तऱ्हेच्या संकटांना तोंड देऊन बसले पैसे घेऊन घरी परतली आहे. तुझ सर्व कष्ट व माझे ही सर्व कष्ट यापुढे संपले आहेत.” असे म्हणत त्याने आपल्या बरोबर आपलेली पिशवी सोडली व त्यातून आपलेले सोने, हिरे, माणिक्ये काढून आईला दाखविली.

आईच्या आनंदाला पारावार नव्हता. दोन्ही हातांनी त्या सोन्याला व हिऱ्या भाणक्यांना हातांत घेऊन ती म्हणाली—“बावारे! खरोखरच तू आस्थवान आहेस! म्हणून अनेक संकटांना तोंड देऊन व ओषवात आपला जीव धाऊन तू सुरक्षित घरी पोचलास. माझ्या पोटांत भुकेची आग पेटली आहे! म्हणून बाजारात आजून काहीतरी खायला घेऊन ये! रोटी भाजी जे मिळेल ते आण!”

आई म्हणाली ते ऐकून पिंगळ खुदकन हसला. त्यानंतर त्याने भितीला लागून तिला बसायला सांगितले. तिच्या समोर एक पत्रावळ ठेवली व आपल्या बरोबर आपलेली मंत्रबलेली पिशवी दाखवून त्याने विचारले—“आई, तुला काय हवे ते सांग, पंच पत्र्याचांचे सोजून कर. एका क्षणात तुझ्या समोर तू बागशील ते हजार होईल!”

बावारे, भुकेन जीव कासावीस झाला आहे! पत्र्याचे कशाळा? पोली भाजी बाजारातून बाणवीस म्हणजे पुरे!” आई म्हणाली.

पिंगळ आई जवळच बसला आणि पिशवीत हात धावून त्याने एक मंत्र म्हटला. त्याने पिशवीतून ऊनऊन पोळ्या होत्या त्या काढल्या. हे काही दरी अद्भुत असल्यासारखे पिशवीकडे ती पहात राहिली. तिने काही विचारण्यापूर्वीच हसत त्याने पिशवीतून पंच पत्र्याचे काढली आणि आईच्या समोरच्या पानावर वाडली.

आईच्या आनंदवाला पारानार नव्हता. ती आपल्या समोरच्या पत्र्याचांकडे पहात म्हणाली—“बावारे! मला हा तुझा काय मंत्र आहे की आपली काही जाई कळले नाही. एवढ्याला पिशवीत इतकी पत्र्याची कशी ठेवली होती?”

पिंगळने त्या मंत्रबलेल्या पिशवीची घडी दाखली व जवळ ठेवून म्हणाला—“आई, तू पहिल्याने सर्व पत्र्यांचा तर नंतर काय ते सर्व सांगतो प्रथम सांगेपिणे तर संपू दे!” म्हणून त्याने तिला प्रेमाने सरसायला सुरुवात केली.

घोट्याच वेळाले दोघां सायलेकाने जेवण झाले. पिंगळने उरलेले सर्व पत्र्यांचे पुन्हा पिशवीत ठेवून दिले व ती आईच्या हातांत देत म्हणाला—“आई, आजपासून

तुला संपाक करायची गरज नाही. या पिशवीत एक अद्भुत शक्ती आहे. त्या शक्तीमुळे आपण मनांत माणू ती खाण्याची वस्तू न पदार्थ या पिशवीत मिळते. आपण मनात इच्छा करण्यापूर्वी एक मंत्र म्हणायचा असतो.” असे सांगून त्याने आईच्या कानांत तो मंत्र म्हणून सांगितला आणि म्हणाला—“हे गुपित मात्र कोणाला कळतां कामा नये याची कोणाकही चुकू नही ही गुप्त गोष्ट कळता कामा नये तू काळजी घेऊन!”

इतक्यात बाहेरच्या दरवाजास समोर कोणी तरी मोठ्याने रडल्याचा आवाज आला. कोणी आपले डोकें आपटून घेत

Restore

127

होते आणि रडत होते. पिगळने कोण रडते आहे पाहण्यासाठी बाहेरचे दार उघडून पाहिले. समोर उबरठपा जवळ त्याचे दोघे भाऊ जीवदत्त व लक्ष्मण होते. त्यांचे कपडे फाटके व मळके होते. तेच रडत होते.

त्याने दोघे भाऊ त्या दोघावत्सोत श्याळा दिसले. पिगळच्या मनांत त्याच्याकडे पाहून अंतः प्रेम उचवळून आले. त्या पाठोपाठ जीवदत्तने रडत आपले कपाळ जवळून घेवळे व म्हणाला—“पिगळा! काही दिवस झाले, आम्हीचे जीवित संयत्ता-सारखेच झालेले आहे. आम्ही आईवर किती अत्याचार केले असतील, आम्हीचे आम्हांलाच माहीत. तिनं सर्व सांगितलं

असेल. आतां कोणते तोंड घेऊन या घरी यावयाचे? इतके दिवस तू परत केव्हां येतोस म्हणून आम्ही वाट पहात होतो. त्या चिलका सरोवरात उडी टाकून जीव द्यावा, असे मनात होते. तोंडयंत आसण्या पापाचे प्रायश्चित्त व्हावयाचे नाही, आईला हजार वेळ डोके टेकून तिचे उपकार मानतो. तिला शेवटचा नमस्कार करून जावे म्हणून आलो बाहो!” म्हणत तो मागे फिरला. त्याच्या बरोबर लक्ष्मण सुद्धा निघाला. पिगळ एक उडी मारून दोघांना आडवा उभा राहिला व म्हणाला—“बाबा, कोठे निघालात?” “कोठे म्हणतोस? हा! हा! हा!” असे म्हणत दोघे वेळ लागल्यासारखे धोड-

मोडवाने हसू लागले. “भाकडू, बाबूला हो, सगळ्या पापाचे प्रायश्चित्त झालेच पाहिजे! आईला इतक्या दुष्टपणाने पागबिणाऱ्यांनंर निलका सरोवररक्ष शेवटचा आधार!” म्हणत आवाकडे दुर्लक्ष करीत ते पुढे निघाले.

इतक्यात आईसुद्धा बाहेरच्या दारात आली व आपल्या दोघां भुलांना त्या दोन स्थितीत पाहून तिला त्यांची दया आली. ती त्या वेळी भुलांनी तिच्या-वर केलेले सर्व अत्याचार विसरून गेली.

पुत्रप्रेमाने कळवळून जाऊन ती म्हणाली—“बाळांनो! रडून का. काही निष्पन्न होणार नाही हातपाव हलविल्या शिवाय

कोण काय देणार तुम्हाला परंतु बाबा देवाच्या कृपेने तुमच्या भावाने पुष्कळ पैसे मिळवून आपले बाहेर. झाले गेले विसरून, पिदाग या पुढे तरी सुखाने रहा!”

“मग आम्ही केलेल्या पापाचे प्रायश्चित्त कसं?” दोघे जीवदत्त व लक्ष्मण म्हणाले.

“पश्चात्तापाने सर्व पापे धुवून निघतात! आतां मागे फिरा आणि घरत या!” पिगळ म्हणाला, त्याने जीवदत्ताच्या हात घेऊन आत यायला सांगितले.

आई सुद्धा आपल्या सोडपा मुलांच्या जाड उभी राहून म्हणाली—“बाबांनो, होणार नाही हातपाव हलविल्या शिवाय

माझ्यावर अत्याचार केलात, तो मी आई म्हणून सर्व विसरते!" असे म्हणत तिने दोघांचे हात धरले. हे त्यांना ती घरात घेऊन येण्याअति आग्रह करू लागली.

त्यानंतर 'नको' 'नको' म्हणत दोघे धोरले घरात आले. आईने त्यांना आंबोळीला पाणी दिले. पिंगळने आणलेल्या कपड्यांपैकी रेशमी अरुने काढून त्यांना नेसायला व अंगात घालायला दिली. दोघांनी स्नाने करून कपडे घातले आणि आईला व पिंगळला प्रेमाने आलिंगन केले. म्हणाले—“सायला काही असेल तर द्या! भुकेने जीव कासावीस साळा आहे.” थोडे खाल्यावर जिवानजिब येईल.

पिंगळने सजवलेली पिशवी काडली व ती आईला देऊन दोघां भावांजवळ येऊन बसला. चार पांच मिनिटांत आईने ताटातून निरनिराळे खाद्य पदार्थ काढून दोघां भोठ्या मुलांसमोर ठेवले.

दोघां मुलांनी पोटभर खाऊन घेतले आणि आश्चर्याने विचारले—“आई, इतके पदार्थ तू कोठून घेऊन आलीस ग? आम्ही काय पाहुणे आहो? एवढे पैसे कवाला खर्च केलेस?” आम्हाला साखी पोळी भाजी सुदा चालली असती की?

पिंगळ हसत म्हणाला—“आपण असेच पाहिले तर धरौध जेवू, पाहिलेतर गावातील गोर गरिबांना पोटभर जेवायला वाडू, हे हवं पदार्थ!”

पिंगळ ते म्हणाल्यावर जीवदत्तने लक्षदत्तकडे पाहून काही कळल्या सारखे पाहिले. त्याने देखील काही गूढ कळल्या-सारखी धान हलवून आपली प्रतिक्रिया दर्शविली.

त्या दिवशी रात्री जीवदत्त व लक्षदत्त जरा मारंवाऱ्यात फिरून गेले असे हांगूच निघून गेले. त्या दोघांना पिंगळ पुष्कळसे धन बरोबर घेऊन आल्याचे कळलेच होते. ते धन कसे पळवून आणचे हाच एक विचार त्यांच्या मनात होता. दुसरी गोष्ट त्यांच्या मनात धोळत होती, आईने

सकाळी व दुसरी चूल पेटविल्या शिवाय इतके ऊजळव पदार्थ कोठून व कसे आणून वाढले? तिने चूल पेटविली मसल्याची त्यांनी सेंपाकघरात जाऊन खात्री करून घेतली होती. त्यांना ते सर्व जाणून घ्यावयाचे होते म्हणून काय उपाय करावा त्या विचारले दोघे गळून येतात.

“पिंगळ पुष्कळ पैसे घेऊन आला आहे, यात शंका नाही. तर ते वेळून पळून जायला जायला पुष्कळ दिवस लागतील. आपण परचात्ताप करीत आहो, याची खात्री आईलाच नव्हे तर धाकट्या भावाला सुदा झाली आहे. तो विश्वास त्यांच्या मनात कायम रहावा, या करिता आपण सावच राहिले पाहिजे. आपण दोन बैठे मेजवाऱ्या उडविल्या आहेत! सेंपाकघरात जाऊन पाहिले तर चूल पेटविली गेलेली नाही. हे सर्व विचित्रच विसरे आहे!” जीवदत्त म्हणाला.

लक्षदत्त मान हलवून आपला हौकार दर्शवित म्हणाला—“असे असेल तर पिंगळ कोणता घरी संवतः शिकून आला असावा. म्हणूनच तो इतक्या ऐटीत गतातल्या सर्व गोरगरीबांचा जेवण देण्याच्या गोष्टी नोलत होता. बैठे संधी पाहून आईला सर्व विचारून काढून घेता येईल.

दोघे भाऊ दुसऱ्या दिवशी घरात पिंगळ नाही, अशी संधी साधून आई जवळ गेले आणि हे गुपित विचारू लागले. तिने धराच वेळ पिंगळने आणलेल्या पिशवी विषयी काहीच सांगितले नाही. परंतु दोघे मुलगे गळीच पडले तेव्हा तिने ‘हे गुपित कोणाला कळता काय नये हे!’ असे बजावून हांगून अजवलेली पिशवी आणून दाखविली.

जीवदत्त म्हणाला—“आई, सगळ्या जणां जिल्ह्या साखीची वाटते आहे, ती काय तो संन म्हणता!”

आईने मुलांच्या प्रेमाने भाऊन जाऊन, खात्री तिला मागे जो दाखविला होता

तो सर्वे विश्वरूप जाऊन त्यांना तो मंत्र सांगितला व त्यांच्या करवीच त्यांना जो जो म्याय पदार्थ हवा होता तो पिकवीतून काढविला. त्यामुळे जीवरत्त व लक्षदत्तला परमावधीचा आनंद झाला.

त्या दिवशी रात्री दोघांनी आई विरह व भावा विरह कटकरण्याचे ठरविले. प्रथम पिंगळला घराबाहेर नाहीसे केले पाहिजे. त्यानंतर आई एकटी काही करू शकणार नाही, हे त्यांना वांगले माहीत होते. तर मग पिंगळच्या हातून कशी सुटका करून घ्यायची?

जीवरत्त म्हणाला-“परवा मोठ्या बाजारातून आपण येत होतो तेव्हा एक जहाजाचा कप्तान आपल्याला दिसला होता. त्याला जहाज चालविण्यासाठी तरुण युवक खलाशी म्हणून हवे होते, म्हणे! यत्नर असेल तर खूप पैसे सुद्धा देऊन तो घरातल्या मोठ्या माणसांकडून

तरुणांना विकत घेतो, म्हणे! आपण त्याच्याशी बोळून त्याच्या हाती पिंगळला विकून टाकू या! आपण या घरातली मोठी माणसं नव्हे का?”

“काय पण करणं आहे! त्या जहाजाच्या नायकाशी जाऊन बोलू या नल!” लक्षदत्त म्हणाला. दोघे भाऊ सिल्ले कप्तानाकडे निघाले रका कप्तानाने दोघांना आदरपूर्वक वमायला वगैरे सांगून येण्याचे कारण विचारले. तेव्हा जीवरत्त त्याच्यावर मोठा प्रसंग आल्याचे सांग करून म्हणाला- “जही कप्तान साहेब! वामचा पिंगळ नावाचा एक भाकटा भाऊ आहे तो एक उडणटणूच निघाला आहे! तो त्याला गरज पडेल तेव्हा आपला आईला मारहाण करतो. आम्हांला ही मारहाण करायला आवती. मिळेल ती वस्तू घरातून उचलून देऊन जातो. त्याच्या कप्ता ताळ्यावर आणारा, हा मोठा प्रसंग आम्हांच्या समोर आहे. (क्रमचः)

माणसासारखा पोंप

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाळाजवळ बेला, प्रेत सांघावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बैताळ त्याला म्हणाला-“राजा, इतक्या मध्यरात्रीच्या वेळी या भयंकर स्मशानात तू इतके श्रम करीत आहेस हे पाहून मला तुम्ही कीच येते. हातात घेतलेले काप पुरे करण्याची जिद्द खरोखरीच दयागण्या सारखीच आहे. परंतु ही जिद्द स्वतःसाठी आहे की आणखी कोणासाठी हा संशय मला येतो आहे. कदाचित् इतकी कठोर शिक्षा जर इतरांसाठी घेतली असतील तर मात्र फार सांबाळ राहिले पाहिजेत. कारण कधी कधी सहाय्य ज्यांना मिळते त्यांच्या कडून सत्मान सरकार तर मिळत नाहीच, उलट अपमान होण्याची शक्यता.

बैताळाच्या गोष्टी

आहे. बांगला शिकला सवरलेला आहे. तुम्हाला निरनिराळ्या गोष्टी सांगून तुमची करमणूक करील. एक हजार बराह दिलेत तर मी हा तुम्हाला देईन."

सुदर्शनने काही वेळ पोपटाकडे खोल दुष्टीने पाहिले त्याचे बोलणे ऐकून त्याला अतिशय आनंद झाला. त्याने लगेच एक हजार बराह काढून दिले आणि तो पोपट दिकत घेतला.

सुरवातीला पोपट बोलले हे ऐकून चरात सर्वांना त्याचे कौतुक वाटे. परंतु सुदर्शन दिवसभर पोपटाच्या नादांतच राहो व सर्व कामांकडे दुर्लक्ष करी, हे पाहून चरात सर्वांनाच पोपटाचा तिटकारा वाटू लागला. हे बरं नाही, असे धरांतले सर्व लोक म्हणू लागले ते ऐकून तो म्हणे—"माझ्या मनातले जे दुःख आहे, ते एकट्या पोपटाला कळते आहे व तो ते दूर करतो आहे!"

"पोपट इतका हुशार असेल तर तो तुमच्या मनातील दुःख कायमचे दूर करावला एखादा जपाव का नाही सुलबीत?" सुदर्शनची मुले म्हणाली.

ते धरोवर आहे असे समजून त्याने पोपटाला मनातील दुःख दूर व्हायला काही उपाय आहे, का विचारले.

"पिज्यात राहण्यास इतरांचे दुःख दूर करू शकतो, परंतु स्वतःचे दुःख दूर

करू शकणार नाही. तू, स्वतःसाठीच नव्हे, इतरांसाठी सुद्धा जाणे कसे याची संवय करून घेतलीस, म्हणजे स्वार्थ नावाच्या पिज्यातून आपली सुटका करून घेतलीस-तर मनातील दुःख सहजी दूर होईल." पोपटाने सुचविले.

त्या दिवसापासून सुदर्शनने त्याच्याकडे जे होते ते जथांज्याजवळ नव्हते, त्यांना देण्याचा सपाटा सुरू केला. त्यामुळे त्याला चार जणात चांगले नांव मिळू लागले.

तेव्हापासून सुदर्शनचे मन कसे मोकळे मोकळे व आनंदित राहू लागले. रात्रदिवस पोपटाजवळ घालविणे त्याचे थोडे कमी झाले आणि व्यापार धंद्याकडे सुद्धा थोडे फार लक्ष देऊ लागला.

वडिलांची दानवृत्ती मुलांना आबडली नाही. त्यांनी एके दिवशी सुदर्शनला म्हटले—"पोपट माणसासारखा बोलतो हे अनेकदा आहे! आपण जे बोलतो ते परत बोलणे तेवढेच पोपटांना येते. परंतु मनुष्यासारखे विचार करून बोलणे पोपटाला शक्य नसतं. हा भ्रमवलेला पोपट आहे. असा आम्हाला संशय येतो तुमच्या जवळ जो पैसा आहे, तो कसा तरी काढून वेण्यासाठी कोणी तरी हा पोपट तुमच्याकडे पाठविला वसावा, असे आम्हाला वाटत आहे."

जे ऐकल्यावर सुदर्शनने पोपटाला विचारले—"काय रे, सामान्यपणे वक्षी काही विचार करू शकत नाहीत. मग मुला ही शक्ती कशी काय मिळाली?"

"पूर्वी शिकणार्हे म्हणून एक राजा पोपटाच्या रूपे रहात असे. त्याने एका पोपटाशीच लग्न केले होते. ती कंपनी वामने पूर्वेज होती." पोपट म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून सुदर्शनच्या मनाचे समाधान झाले. परंतु त्यांच्या मुलांच्या मनाचे समाधान झाले नाही. पोपट जे मागे ते सर्व सुदर्शन देत असे.

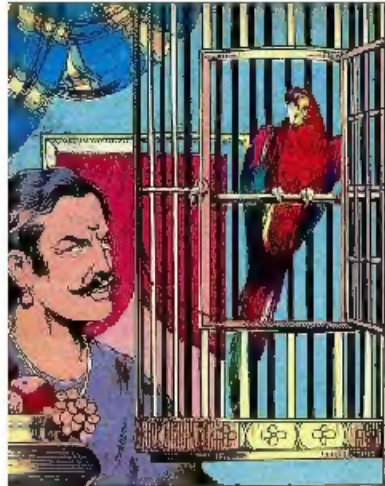
"बही, तुम्ही हे सर्व देता त्याचा काय फायदा? मला तुम्ही स्वातंत्र्य द्याल

असते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला माणसासारख्या एका पोपटाची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

भारानगरीत सुदर्शन नावाचा एक गृहस्थ रहात असे. त्याची बायको सुंदर तर झोतीच बिनगशील होती. त्याची मुले हुशार होती. त्याला सुखसंपत्ती ही चांगली होती. हे सर्व असून ही कां कोणास डाऊक, तो सर्वदा दुःखी व उदास असे.

एकदा एक माणूस एक लहानसा पिजरा घेऊन आला. त्यात एक सुंदर बोलका पोपट होता. ती सुदर्शनला म्हणाला—"मालक, हा बोलका पोपट

"मागे बी कोणत्या वंशात जन्मलो हे सांगितले होते ना, म्हणून असली चुकीची कामे मला करता येत नाहीत. तुम्ही एक हजार बराह देऊन मला विकत घेतलेत. म्हणून तुम्हांला माझ्याबद्दल सर्व तऱ्हेचा हक्क आहे. म्हणून तुम्ही मनापासून मला सोडले नाही वर बी इकडून जाणार नाही." पोपट म्हणाला.

त्या विवसापासून सुदर्शन पिंजऱ्याचे दार बंद करण्यात तेवढेसे लक्ष देत माया सांगला. एकदा पोपट त्याला म्हणाला- "मालक, तुम्ही पिंजऱ्याने दार बंद करण्याकडे दुर्लक्ष करू नका. संधी मिळाली म्हणजे माझे मन मोहाला बळी पडेल की काय असे वाटते. कधी पळून गेलो तर!"

सुदर्शन संजय करीत म्हणाला- "पळून जायचे म्हणून पुढ्या मगसत आहे वाटत? तर मग ती बोष्ट मला सावध करण्यासाठी सांगण्याची गरज काय?"

त्यावर पोपट म्हणाला- "पुष्कळांना बूक करू नये असे वाटत. परंतु वेळ आली म्हणजे माझ बूक कैत्याशिवाय रहात नाहीत. मी विक्रमाकर्त्या वंशातलाच आहे; परंतु विक्रमाकर्ता इतका मोठा नाही. बूक करणं सगळ्या बरोबर वाटत नाही! नेहेरवाजी करून मला मोहात पाडू नका!"

हे सर्व सुदर्शनने आपल्या बायकोला व मुलांना सांगितले, तर त्यांचा पोपटावरचा संजय जास्तच वाढला. म्हणाले- "हा तर फारच बस्ताद पोपट दिसतो आहे. याच्यामुळे तुम्हांला व आपल्या कुटुंबाला धोका होण्याची शक्यता दिसते आहे."

त्यानंतर एका आठवड्याच्या आतच सुदर्शन कोणत्या तरी नवीन कारणाने आबारी पडला. कोणत्याही औषधाने आराम पडला नाही. बंद सुदर्शनला म्हणाला- "तुमच्या आजाराची लक्षणे पाहतां हा आजार राजगंधी नावाच्या मुळीनेच बरा होईल असे शास्त्रप्रमाणे वाटत आहे. परंतु हा प्रवेशात कोठे ही ती मुळी मिळत नाही. ती कोठे मिळते हे सुद्धा मला माहीत नाही."

"मला बंधनमुक्त करून सोडाल असे वचन दिल्यास मी ती मुळी घेऊन येईन."

पिंजऱ्यातला पोपट म्हणाला.

"मी मुळातच या आजाराने ग्रस्तलो आहे. मूत्र निघून गेलास तर दिवस कसे जायचे?" सुदर्शनने उदास होऊन विचारले. ही परिस्थिती सुदर्शनच्या बायकोला व मुलांना फार अनुकूल अशी वाटली. त्यांनी सुदर्शनला, पोपटाच्या मूळेच ही भयंकर व्याधी तुम्हांला झाली आहे, असे सांगून पोपटाला सोडून दिले. परंतु पोपटाने

सुदर्शनला फसविले नाही. दुसऱ्याच दिवशी राजगंधीमुळी खोचीत घेऊन आणून दिली.

बंधाने ती मुळी घेऊन औषध तयार करून दिले, तेव्हा सुदर्शन चांगला बरा झाला. तो पोपटाला म्हणाला- "तुझ्या मूळेच मी या आजारातून वाचलो. आतां तू जायचं म्हणतो आहेस तर मी तुला अडकवून ठेवणार नाही. परंतु तू इकडेच राहतो म्हणालास तर माझ मला खूप आनंद होईल."

त्यावर पोपट म्हणाला- "आपल्या जवळच्यांना पुष्कळ दिवसांनी भेटलो. परत निघतेवेळी मी परत येईन असे सांगितले, तुम्ही माझ्यासाठी एक हजार बराह खर्च

तर मला फार आनंद होईल." पोपट म्हणाला.

"तुला मी वाटेल ते येईन, परंतु पूर्ण स्वातंत्र्य मात्र देणार नाही." सुदर्शनने स्पष्टपणे सांगून टाकले.

त्यानंतर पोपटाने त्याला सोडावे, असे कितीदा तरी चिंतविले. एकदा सुदर्शन पिंजऱ्याचे दार बंद करायला विसरला, पण पोपट पळून गेला नाही.

त्याबद्दल सुदर्शनला फार आश्चर्य वाटले व त्याने पोपटाला तसे विचारले हो. म्हणाला- "कायरे, तुला! स्वातंत्र्य पाहिजे होते ना? तुला संधी मिळाली होती?"

काही काळ लोटल्यावर मुदशेनचा त्या म्हणण्यावर विश्वास असला

काही दिवसांनंतर खरोखरीच तो पोपट मुदशेनकडे आला व म्हणाला-“मला इकडेच जीवित घालवण्याची तयारी झाली आहे. मी किती प्रयत्न करून पाहिलं आपल्या नात्या गोत्यांमध्ये राहणे मला मूळीच आवडले नाही” मी तुमच्या बरोबरच सहतो परंतु मुदशेनला ते मान्य झाले नाही त्याने पोपटाचा पिंजरा ज्या कोठ्यात सोडीत फेंकून दिला आणि पोपटाचा जायला साबितले

कलंत मी तुमचे प्राणच बांधिले. आतां माझ्या बंधन मुक्तीच्या आड येऊ नका !” असे सांगून पोपट विजयाला उठून गेला. तो निघून जाताच मुदशेन फार जडास झाला त्याची बायको मुल त्याला म्हणाली- ‘तो मजबलला पोपट होता. त्याच्या जिपची इतकं दुख करीत असून आपल्या मनाला दुखवू नका” हे फक्त एक दोनदाच त्यांनी सांगितले नाही, तर त्याच्या त्या गोष्टीवर विश्वास नव्हता म्हणून मोठमोठ्या पंडितांनी बोलावून आणले ते मुदशेनला म्हणाले-‘बोलणारे पोपट हे यांत्रिकाच्या सांगण्या प्रमाणे वागतात ते बरोतुन निघून जातात म्हणजे शुभवृत्तच आहे

इतक्या दिवसांनी बाबा तुम्हाला तो मजबलला पोपट आहे या गोष्टीची खात्री झाली. होय ना !”

मुदशेनने त्या प्रस्तावे उत्तर व देला, एकदा डोळ पुसलं व शय्य राहिला

वेताळाने यक्षवर गोष्ट सांगितली व विचारले-“राजा ! मुदशेनने त्याचे प्राण बांधविणारा पोपट पुन्हा आला असला त्याला ‘नको’ का म्हटले ? बाबको मुला प्रमाणे त्याच्या मनाची फज लावी झाली होती का की तो पोपट एक मजबललाच होता ? या शक्ये वसाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिन माहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुम्हा डोळ्यांचे शंभरशकले होऊन तुम्हाच घायावर लोडू लागतील”

विजयादित्य म्हणाला-“प्रसिद्धांनी तो मजबलला पोपट आहे असे सांगितल्यावर मुदशेनाची खात्री झाली असल्याने खरे आहे. पेशा बरोबर त्याच्यावर किती प्रेमच वागणारी बायको व मुले असून ही त्याला माहीत नसलेल्या उणीवेमुळे सदा दुःखी व उदास असे परंतु पोपट विषय संतस्यानंतर पोपटाच्या संस्थान व गोड-पोड कोलवात तो आपलं जीवन व दुःख विसरला. त्या कारणांमुळेच पोपटाने बंधन मुदशेनी इच्छा प्रकट केल्यावर त्याने स्वयं होऊन ती इच्छा मान्य केली नाही पोपटाने त्याला व्याधिमुक्त करण्यासाठी ती मुळी आणून, पुन्हा आपल्या लोकांमध्ये आप्याचो इच्छा प्रगट करून पुन्हा त्या गोष्टीस नकार देऊ नका असे विनविलं होते त्यावरून मुदशेनला मात्मीयां विषयी माणसांत असणारे प्रेम व जबाबदारी यांची कल्पना आली परंतु तोच पोपट पुन्हा मात्मीयांना सोडून आल्यावर व त्याला आपल्या मात्मीयांबरोबर रहावे से वाटत

नाही, असे त्याने म्हटल्यावर मुदशेनला पोपटाचे खरे स्वरूप कळले. तो माणसासारखा पोपट आहे ! पुष्कळ जण स्वतःच्या शक्तिसामर्थ्या वाहेरच्या गोष्टी बोर मोठमोठ्याने ते साध्य करून घेणे शक्य होत असेल तर आपल्यांनाही सोडून बोर मोठमोठ्याने जातात. तसाच पोपट मुदशेनची हुबारी आपल्या लोकां करितीच वापरण्याची जबाबदारी विसरून मुदशेनच्या मक्तीने त्याला मिळवल्या मुलसोयीच्या जागेने आला. बाह्यर मिळावा म्हणून मेहनत करण्याची गरज आणि हाचूची भीती मुदशेनच्या घरी त्याला नव्हती पोपटाच्या मनातील हे दोषेच मुदशेनच्या मनात पोपटा विषयीचा आदर व प्रेम कमी करण्यास कारण झाले आणि त्याने पोपटाला आपल्या घरात आश्रय दिला नाही”

अशा प्रकारे राजाचे जीवनमग होताच वेताळ प्रतस्तु नाहीसा झाला आणि साडाला जाऊन लोवकळ लागला. (कल्पित)

लांचखोर

शिस्तगिरीच्या राजाच्या दरबारात कर्कट शास्त्री नावाचा एक ज्योतिषी रजात बसे त्याच्यावर देवीची कृपा असल्याने तो खरोखर फाय ते काढण्यासाठी विषयात प्रत्यक्ष पाहू शकतो अशी राजाची खात्री करून दिली. त्यामुळे राजा त्याच्याकडे उद्या काही किर्याही देत, त्यांच्या विषयी मित्रांमधे प्रेषास नकोट शास्त्रीच्याच लांबे कर्कट शास्त्री देवीचीकृपा सांगून जे वास्त लांच देत त्यांच्याबाबतून निहाड देत असे.

शास्त्री लांच खातो, तो देवीची कृपा म्हणून जे सांगतो ते सत्य खरे असते, अशी दरबारात कित्येकी होती. ही कित्येकी कोठवर बरी आहे. ह्याची खरी माहिती मिळानी या सारी कल्ल करायचे या विषयी राजाने प्रश्नांना विचारले. प्रधानाने एक पुकती मुचविली.

राजा कर्कट शास्त्रींना बोलावून म्हणाला: "अथवा दरबारातील अधिकारी आपल्याने एकाच लॉन खोर असा खारीश केला आहे. अशी कारणामुळे मी त्याचे नाव गुप्त ठेवून आपलीच खारीश कोठवर बरा आहे. याची माहिती करून घ्या. दरबारात सांगा. ती खरीखान्न सोच खाऊ असेल तर त्याला चांगली शिक्षा करीन."

त्या दिवशी राजाची भीमती शास्त्रींबाबत बेटून म्हणाला: "बाह्य, मी एकावर तो लांचखोर म्हणून राजाकडे फिराविलेले आहे. ती खरी असल्याचे सिद्ध झाले नाही तर म्हाराज मला मोठी शिक्षा करतील. म्हणून तुमच्या मवतीची मरन आहे. जेणे सांगून त्याने एक हजार चराहू (सोण्याचे नाणे) शास्त्री दुवांच्या हातात ठेवले.

तुम्हाला विवशी शास्त्री नुवांभी दरबारात जाऊन म्हणत: "देवी कृपा!" आणि थोडे मिटून पुन्हा उचलले आणि म्हणाले: "म्हाराज आपलीच फिराविले खरी आहे!"

राजाने हाचकतीस "शास्त्री दुवांना कीर कर" असा हुकूम पोडला. शास्त्री दुवांनी विचारले: "अक्रपास, अक्रा मोभत्या अपरात्रासाठी अक्रा करवितां माह्यां?"

"आपलीने लांचखोर म्हणून फिराविलेले होती की तुमच्या विचक्षण!" राजा म्हणाला.

दधरकुले

रघूला सितफळ फार भावइत तो एकदा रस्त्याने जात होता, तेव्हा त्याला नारायण भेटला. तो कोठून तरी येऊन त्या गावात एक महिन्यापासून राहू लागला होता. नारायणच्या हातात एक सितफळ होते.

रघूने चकित होऊन विचारले: "कायरे हा सितफळाचा मासम नाही मग तुला हे फळ कोठेरे मिळाले?"

"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? आमच्या परसात एक आंब्याचे झाड आहे. त्याला सर्व तहूची फळ लागतात 'नारायण' म्हणाला.

"ते रे कसे?" आणखी आश्चर्यचकित होऊन रघूने विचारले.

"कां वक्य नाही? नित्यानंद योगी आमच्या घरी झाले होते. त्यांनी आमच्या विहीरीतल्या पाण्यावर मंत्र टाकला आहे.

तेव्हापासून तसे हाक लागले आहे. पुष्कळ लोक आमच्या विहीरीचे पाणी मागून व्यायला येत आहेत. पण मी कोणाकडे देत नाही. सगळ्यांच्या परसातली झाडे सर्व फळ वेळ लागली तर माझे मोठे पण काय राहिले?"

नारायणाचे घर तेथून फार दूर होते. तरी त्याच्या घरी जाऊन ती विविध गोष्ट पाहून मागेसे रघूला वाटले. तो चार पावलं गेला असेल, त्याच्या मस्तीतून मूर्तिवदा येऊन त्यांना भेटला.

रघू त्याला काही त्ररी सांगणार इतक्यांत तोच रघूला हाक शकून म्हणाला: "अरे, नारायणाच्या घरी जाऊन येऊ या का? तुला एक मंत्र दाखवितो."

"मला वाहे माहोद आमच्या झाडाला सितफळ लागतात तेच ना? रघूने विचारले.

“ते सर्व काही नाही. त्यांच्या पररात म्हणे एक नमसाप आहे, तो त्यांच्याकडे यशान्वर प्रत्यकाळा मंडा काढून आसोवांद देतो!” गोविंद म्हणाला

आश्चर्य चकित झालेल्या रघूने जे सांगितले ते ऐकून गोविंद चकित झाला. म्हणजे नारायणाच्या घरात पुष्कळच विविध विविध गोष्टी राहण्यासारख्या आहेत, म्हणावयाचे! दोघांना काढले

रघू आणि नारायण दोघे मिळून नारायणाच्या घरी जायला दिवाले वाटेत त्यांना लागू भेटला जो त्यांना म्हणाला—“नारायणाच्या घरात म्हण एक पारिजातक वृक्ष आहे, तो दिवसां होयतो

आणि रात्री पाहारा देतो आणि विविध जसे की त्याची फळे बोडकी तर तो रडतो आणि गुदगुदया केल्या तर हसतो, म्हण ”

“हा नारायण जाहूंगार आहे!” असे आश्चर्य करीत रघू म्हणाला

या तिघांना वाटेत आगली काही जण भेटले. त्यातल्या अनेक जणाने नारायणाच्या घरातल्या जमती जमती सांगितल्या नारायणाच्या घरात म्हणे, केरसुणी आगली आपणक केर काढले म्हण असा एक जण म्हणाला त्याच्या घरात कधी न संपणारे तेसे देणारे अक्षयपात्र आहे. म्हणून आगली एक जण म्हणाला

एकूण रघू, जण मिळून नारायणाच्या घरी पोचले. त्यावेळी नारायणाच्या घरात भार बंध होते रघूने काळज बारावी कधी कायकाविली आतून कोणतरी पैस असल्याचा पावलाचा आवाज झाला. ह्या सर्व विविध विविध गोष्टी त्यांच्या घरात आहेत, त्यांच्या घरात अक्षय राहतात की तेव किना मुले? पाहू या तरी, उत्सुकतेने सर्व घाट पहात होते

“किंकर आवाज झाला आणि दार उघडले. सुमारे पंधरा वर्षांचा मुलगा बाहेर बाळा आणि विचार लागला—“कोण हो? काय राहिल?”

“तुमच्या घरातल्या विविध गोष्टी पहायला आलो आहे!” रघू म्हणाला.

“आमच्या घरात विविध गोष्टी!” मुलाने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

रघूने ज्या ज्या विविध गोष्टी सांगितल्या होत्या, सर्व सांगितल्या

“तुम्ही कोणाच्या घरी म्हणून आलात? आमच्या घरात लक्षा भयती जमती नाहीत” मुलगा म्हणाला

“हे नारायणाचेच घर ना?” रघूने विचारले

“होय!” तो मुलगा म्हणाला.

“स्वतः नारायणानेच आम्हांला सांगितले की या सर्व जमती जमती त्यांच्या घरी आहेत म्हणून!” रघू म्हणाला

“सध त्यांनी तुम्हांला जे का सांगितले, कोण जाण? तुम्ही सांगता

रघूने सतापून त्याला विचारले-“तू आम्हा सर्वांना संशयले छोटे सांगितलेस ना?”

“होय!” नारायण म्हणाला.
“तस को सांगितलेंस? रघूने विचारले

“नवीन नवीन एखाद्या गांवी जाऊन रहावे लागले की त्या गावात दुष्कृता कोण आणि हुंकार कोण हे कसे कळणार हो?” नारायणने उलट प्रश्न केला

“छोट बोललें तर कळत का?” गोविंदन चावसे चिडून विचारले

“का नाही कळणार? मी सांगितले ज्यांनीं खरे मानले ते दुष्कृते नाहीत तर काय म्हणायचें त्यांना?” नारायण स्थित कळत उत्तरला

रघू व इतर सर्व परम्परांची तोंडे पाहू लागले काय बोलाय हे कळेल.

एकही वेळ थांबून गोविंद हळूच म्हणाला-
“तुस छोटे कोणी खर मानलें हे तुला कस कळल?”

“मी जे छोटे सांगितल त्यावर विश्वास करणारे माझ्या घरी जातील. त्या सर्वांना माझा मुलगा पाहील. त्यांना एकदां पाहून तो कधी विसरणार नाही. मी त्याला विचारून पाहतां” नारायण म्हणाला

“तू आतां घरी जातो बाहेर का?” रघूने विचारले.

“नाही, गावात माझी अजून पुष्कळ कामे आहेत” नारायण म्हणाला

रघू व इतरांच्या बरोबरचे इतर सर्व नाट्यगणाला “खर घवो!” म्हणून सांगून सरळ त्याच्याच घरी गेले

“कुठें कुशाळा आलात?” नारायणाच्या मुलाने विचारले

“आम्ही प्रत्येक जण एकेक बराह (हान्याचें नाण) घेतो. आम्ही तुमच्या घरी येऊन विविध गोष्टी विषयी विचारलें, वस आपल्या वडिलांना तू सांगतां कामा नये. बाहेरला कवूर” रघूने त्याला विचारले

“बरें! सांगणार नाही. अर्ध नारायणाचा मुलगा म्हणल्यावर रघूने त्याला एकूण दहा बराह दिलें आणि आपल्या इतर धिनी बरोबर निघून गेला

नारायण गावभर फिरत रात्री घरी परत आला त्याचा मुलगा त्याला म्हणाला-“सकाळ घासून सध्याकाळ परत आलेल्या लोकांकडून एकूण पाचशे बराह मिळाले आहेत आतां तुम्हांला कर्ण कऱ्हायची गरज नाही ज्या-पाराळा पाहिजें तेवढें गांवचल मिळाले आहे!

“होय, ज्यापार मुळा अवाच गावात चांगला चालेल पुष्कळ फायदा होईल दुष्कृतांच्या लोकांपेक्षा-स्वतःला कोणी दुष्कृतां म्हणू नये असे समजणारे जे असतात, जस लोकांपासूनच आपल्याला प्राप्त फायदा होईल या गावात तसे लोक पुष्कळ आहेत” नारायण आनंदाने म्हणाला

कुसऱ्या दिवशी नारायणाने दुसऱ्या म्हाती विकत घेतल्या आणि त्या गावातच दुधाचा धंदा सुरू केला त्याचा धंदा व्यवस्थेने चूप चालू लागला

बोध झाला

झाडवत काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्त्वांनी कोसल देशाचा राजा म्हणून जवतार ग्रहण केला. त्यांना सत्यसेन नावाचा एक मुलगा होता. त्याचे योग्य वय झाल्यावर राजाने त्याचा राज्याभिषेक करून दिला. सत्यसेन याच्या राणीचे नाव शंबुलादेवी असे होते. ती एक अखंडत रूपवती लक्ष्मी होती.

दुर्दैवाने युवराजाला एकाएकी कोळ झाले. ते कारण भयंकर होते. किंत्वाक बैलांनी अनेक प्रकारे अभिषेकाची करून पाहिले, परंतु गुण पडला नाही. अखंड आजार बाळतच मला; तो आजार असतांना चार चौघांत बसणे उठणे शक्य नव्हते म्हणून वडिलांच्या वनमंतीने युवराज निर्जन वनस्थान राहायला निघाले. तेव्हा शंबुलादेवी सुद्धा पतीबरोबर वनवासाला गेली. युवराजांनी नको म्हणून मिती

सांगितले, परंतु शंबुलादेवीने ऐकले नाही.

जंगलात जेथे चांगले पाणी व काढ्याहोती अशी जागा पाहून युवराज एक पर्णकुटी बांधून राहू लागले. शंबुलादेवी पहाटे उठून पुरासली सर्व कामे उरकून पतीला तीक्ष्ण भुजायला पाणी दगरे देऊन एक टोपली व कोयता सुरवे वेळी जंगलात जाई आणि पतीलाही करगुळेपळे देऊन येई बरोबरच वस्त्रे प्यायला व स्नानाला पाणी नसरे देऊन येई. मंदार पतीला जायला प्यायला वेळी स्वतः खाई मिई अशा दानेने ती पतीसाठी बहोरंग कायल गुंतलेली असे.

एके दिवशी ती फळे आणायला नव्या वाजूला गेली काही अंतर चालून गेल्यावर तिला होमराचा एक कोपरा लागला. त्या ठिकाणी एक छोटे तळे होते त्यात आंबोळ

करावी असे तिला वाटले ती आंबोळ फळून बाहेर आली त्यावेळी तिचे अंग चकचकीत सोन्यासारखे उजळले.

ती पोस्ट तिच्या जवळ आली नाही परंतु त्याच वेळी एक किरात त्या वानूने चात होता तो तिला पाहून थक होऊन तिच्याकडे वृत्त राहिला. त्याने तिला आपल्या वस्तीत घेऊन त्याच्याशी खल करून रहायला सांगू केला. तो बाळवा उभाव राहिला व तिला पुढे जाऊ दिले नाही. ते पाहून ती त्याला म्हणाली-
“अरे, दुष्ट पापी! तुझा सर्वनाश होवो!”

बापि तिन बागरोलले पाणी पोहे त्याच्या जगावर शिपडले. अगावर बोध पडावी तसा एकदम तो जमिनीवर आदळला.

किराताचे विघ्न दूर झाल्यावर शंबुलादेवी पाणी व फळे घेऊन पर्णकुटीत परतली तेव्हा पुष्कळ काळीस पडला होता. पतीला तिला अर्थातच विचारले-
“कायग इतकी रात्र झाली!”

शंबुलादेवीने जे बडले ते सर्व यथातथ्य सांगितले. परंतु पतीच्या त्यावर विश्वास बसला नाही. म्हणाला-“कायका, काय वाटले ते बोलू शकतात, करू शकतात तू कोठे गेलीस म्हणून तुला विचारणारा कोण आहे?”

“प्रभो, मी म्हटले ते खरे असेल तर या पाष्याने तुमची व्याधी घरी

होईल!” असे हांगून तिन बागरीत आपलेले पाणी पतीच्या अगावर अभिषेकासारखे ओतले. लगेच जादू करावी तसा पतीचा रोग नाहीसा झाला आणि त्याचे सर्व अंग सोन्यासारखे लकलकू लागले. आपल्या कायकोच्या पातिव्रत्या विषयी खात्री होण्यापेक्षा स्वतःचा आजार बरा झाल्याचा परमानंद युवराजाला झाला. तो लगेच दिवाला आणि कोशाक देवाच्या राजधानीला घेऊन पोचला. तो दखान-वनात उतरला त्याने आपण परत आल्याची बातमी वडिलांना कळविली.

राजा स्वतः छत्रचामरासह उद्यानवनात मुलाळा भेरायला आला आणि आपल्या

मुलाचे स्वागत केलं. महाराजांनी बुध-
राजाची व्याधी बरी करण्यासाठी हे
त्याच्या बरोबर अंगरक्षक राहून सर्व तऱ्हेचे
कष्ट सहन केल्याबद्दल शंभुलादेवीचा पट्ट
महोषी असल्याने बाहीर केलं. नंतर स्वतः
वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करून सत्यसेनाला
राज्य व्यवस्था पाहण्यास सांगितले.

बाहिलांच्या हुकूमप्रमाणं शंभुलादेवीच
पट्टमहोषी असल्याचे सुवराजाने मन्त्र केलं
परंतु तिच्या बिषावी त्यानं पूर्ण औदासिन्य
दर्शविलं आणि आपल्या इतर बाबकां
बरोबरच मास्तवेळ घालवू लागला. पतीच्या
औदासिन्यामुळे आणि स्वतः मत्सरामुळे
शंभुलादेवी हाडाचा पिंजरातच राहून गेली.

एकदा तिचं सातरे शंभुलादेवीच्या
महालात बाहेर. तिचा क्रोध बहेत पाहून त्यांना
आश्चर्याचं वाटलं आणि त्यांनी विचारलं -
"इतकी वाढून गेली काय भोळीस?"

पतीच लक्ष देत नसल्यास पत्नी
आणखी कशी राहणार?" शंभुलादेवीने
विचारलं.

बुद्ध राजाने जे घडून ते सर्व ऐकून
घळून सत्यसेनेला बोलावून घेतलं व
म्हणाला- 'बाबांरे, कुतघातं येथे मोठं
पातक माहो भयकर व्याधीमुळे तुला
माणसात राहणं अव्यक्त झालं तेव्हा तू
अंगरक्षक पळून गेल्यास. 'स्वाधर्मो हो बुद्धया
बरोबर सर्व कष्ट सहन करीत राहली
रात्रदिवस तिन तुझी सेवा केली खेवटी
तिनं तुझी व्याधी सुद्धा बरी केली. 'राज्य
हातात घेतांच तिच्याकड दुर्लक्ष करू
लागल्यास का?' हे राज्य व वैभव कोणाला
ही लाभलं परंतु पतिव्रता स्त्री एखाद्या
आप्यवानालाच लाभते. शंभुला देवीचा
अनादर करू नकोस तसे केल्याने नुकसान
तुजच होईल!" असा हितबोध केला.

सत्यसेनाला हितबोध झाला त्यानं
शंभुलादेवीच्या क्षमा मागितली व तिला
आपल्यावर न आपल्या इतर बायकांवर
अधिकार देऊन तिच्या सांगण्या प्रमाणे
सर्व केल्यास व इतर राण्यांसाठी यथा
योग्य आदर करीत राहिला.

इंग्रजांच्या सत्तेची सुरवात

वधोपस्था गावकांचे पश्चिमसंग
देशातील लोक भारताची संपन्नता व
वैभव पाहून हे आपलेच धरून
धरण्याची स्थिती पाहू लागले. इंग्रजांचा
एक नाविक कॉलबस रचेल्या राजा व
राण्यांच्या कुपेन समुद्रमार्गे भारत
देशाच्या शोषार्थ निघाला. परंतु
इ.स. १७९४ मध्ये त्याने अमेरिकेचा
शीघ्र लावला.

त्याच वर्षी पोर्तुगीज नाविक कास्को
गामा भारत देशात पोचला. कॉल-
बसचा राजा लागलेल्या पाने त्याचे
स्वागत केले. युरोप खंडातील भार-
ताचा समुद्री मार्ग होणारा काढणारा
होवात प्रथम नाविक कास्को द गामा
होय होय स्वागत करू, ईश्वर वृत्ति
व फेरे व्यापारी भारतात येऊ लागले.

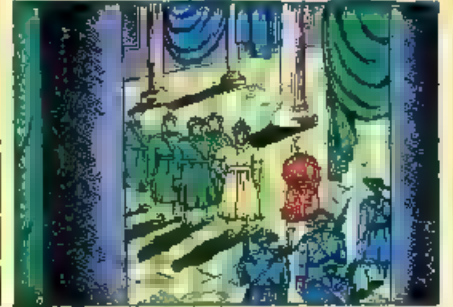

हीच व इंग्लिश भारतात राजू शकले
भारतातील राजे राजाहर्षांचा त्यांना
विरोध करण्यासाठी एक करण्याचा
प्रयत्न महाराष्ट्रातील केला परंतु
त्यांचा त्रास दण आले नाही.
सुरवातीला बालेल्हा कायद्या फेच
व्यापारींनी व दुसरे व्यापारींनी
भारतात आणवी सत्ता कायम करण्या-

दक्षिण भारतात पांडिचेरी येथे आपले मुख्य केंद्र स्थापन करून इंग्लिश राज्याचा नावनेत्यासाठी कंपनीची आपली शक्ती वाढवण्याचा सुरवात केली. इ. स. १७४० साली सुरवात झाली. सुरुवातीला फ्रेंच व इंग्लिश परस्परांचे हाड नीट होते, त्याचाच परिणाम म्हणून इंग्लिश व फ्रेंच भारतातील इतिहास भारताच्या समुद्र किनाऱ्यावर झुडू झाले.

आपली राजधानी मुंबईतून कोल्हापूरला भारतातील सर्व राज्यांचा फार वाईट वाईट राजे कलाहळणे संप्यानिशी कवकपावर स्वादी केली आणि विविध निलवा पुढा वस्तुपत करून घेतला. शिरान जखीला मुळ करायला आला हेव्हो कलाहळणे त्याच्याही सोयी केली. त्या संधी प्रमाणे तदन नवाज आगत्या राजधानीला परत घेला.

राईट कलाहळ नावाचा एक हाव्हो तरुण पुढक आपल्याने इंग्रजांचे माध्य उचयाचा जाले निर्मळ कुत्तीचा अचला कारणाने मलाइयु वयाच्या अठराव्या वर्षीच मरालून पळून निघाला आणि ईस्ट इंडिया कंपनीचा एक कारकून म्हणून सेंट जॉर्ज किल्ला येथे आगत्या राजे घेतला.

शिरान जखीला परत येण्यावर ताबडतोब त्याचा सेनापती शीरजाकर याला अतिशयड्या मोह घालून कलाहळने त्याच्या घरोघर शिरान जखीला विरुद्ध कट केला. त्याने एकाएकी मलाबादी मुळ पुकारले परंतु शिरान जखीला शीरजाकरने एकाएकी मलाबा विरुद्ध लाजून सेनाला बुद्ध करण्यास आता विधी नाही.

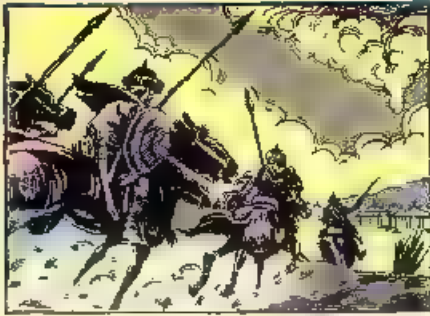

बंगालमध्ये तदन नवाज शिरान जखीला याले संयकाचा विरोध केला, आपली राजधानी मुंबईलाच ठेवून तो ईस्ट इंडिया कंपनीची राजधानी कवकपात खडगाळा त्याने ईडा दिला आणि ते बहुर निजले कंपनीचा विरुद्ध विविध स्थाने काढीत केला.

मलाबादी वयाध्य घाला शीरजा करच्या ईनिकांना मलाबाला कैद करून त्याच्या निर्मळ सव केला शीरजाकर मलाबाला. सरी त्याने प्रजे कळून घेतला केलेला सव कर इंग्रजांना तेवज दाखला. अजानहेने कलाहळला कलाबादी रूपे मिळाले आणि ईस्ट इंडियाकंपनीला कौटपावद्यी रूपे शीरजाकरला घाले लागले.

नाहो असे हांपुन इंग्रजांनी भोरजा-कारण जांयई भोरकासीस याच्या गादीवर आणले भोरकासीस स्वतंत्र बिचारांचा होता हे त्याने इंग्रजां समोर सात वाकविली नाही. म्हणून इंग्रज भोरकासीस याच्या मध्ये इ. स. १७९४ मध्ये वनत येणे पुढे झाले भोरकासीसला दिल्लीचा मुघल बावसाहू शाहि आत्मन दानी मंदर मिळाली.

त्या युद्धात भोरकासीस हारला व दिल्लीकडे पळून गेला तेथे तो अत्यंत गरीब स्थितीत मरण पावला रॉबर्ट क्लाइव्ह स्वतःची परीक्षा होता तो सोई होऊन साराणत पुन्हा जाला. त्याने जगात, बिहार व ओरिसा काय यशस्वी करून देण्याचा अधिकार दिल्लीच्या मोंगल बादशहाकडून प्राप्त केला त्यामुळे कलकत्त्याने पुष्कळ धन संपादन केले.

त्याचे बोटीचित स्थापत होईत या आगते कलाकले संग्रहाला केला परंतु त्याचा सांख्यिकीय आणि त्याने केलेले क्षम्यधार आणि कुर कुर्या मंदिर पुष्कळांनी त्याची निरा केली ते म्हणून व शास्त्राने बल पद्धती तलवाटने आत्महत्या करून घेतली कलाकलेचे इंग्रजांची सत्ता भारतात चिरस्थायी करण्यात सत्ता पाया घालला

विश्वास पात्र

धनाची पाटील मानाच्या एका भीमंत सतकन्याकडे शिवू नावाचा एक नोकर होता. अन्मापासूनच तो बहिरा होता. धनाजीला नोकरीला काही काय सांगायचे झाले की फार मोठयान ओरडूनच त्याला सांगायचे लागे. इतके असूनही त्याला काही सांगितले तर आणखीच काही वाकवे तिकड करून ठेवी.

धनाजीचा मुलगा लख्मी याला शिवू म्हणजे मुळीच आवडत नसे तो मधूनच म्हणून बघिवाना सांगे - "या बहिराटाला काही काय सांगायचे झाले की कडक्या करायला लागतो. तो काही फुकट बिनागारी काम भोडेच करतो? तस आहे म्हणून त्याला कावून टाक्या व दुसऱ्या एखाद्याला ठेवून घेऊ या ते बरे होईल!"

धनाजीला ते भाव्य नव्हते तो म्हण "तो बहिरा असला तरी विश्वासपात्र व

अनामिसक आहे किनयेक शिपायासून आपल्यावर खचलबून राहिला आहे म्हणून त्याला कामावरून काढून टाकणे बरोबर होणार नाही."

खरे पाहिले तर शिवू लख्मीवर सुद्धा फार प्रेम व विश्वास करी तरी त्याला पाहिले की लख्मीच्या कपड्यांना अडथळा पडत संधी मिळाले तेव्हा त्याला काहीतरी करून कामावरून काढून टाकायचे लख्मीच्या सनात होते.

एकदा धनाजी बायको बरोबर तीर्थ-यात्रेला निघाला तेव्हा त्याने घराची सर्व जबाबदारी मुलावर टाकली. त्याला पाहिले हल्ली तरी संधी पाहून जास्त चांगली काढून मिळणार? असा विचार करून लख्मीने घडील तीर्थयात्रेला गेले त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी शिवूला सोकरी बसून काढून टाकले.

आपली चूक काय, बापली नोकरी कां वेळी, शिवूला कळलं नाही लक्ष्मी रागीट माणूस आहे, ही गोष्ट त्याला चांगली याहीव होती. म्हणून त्याने चाकट्या मालकाला त्याबद्दल काहीच विचारले नाही आणि आपल्या घरी निपुण गेला.

त्यानंतर शिवूने गावात आणखी कांठ नोकरी मिळते का, म्हणून प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्याला नोकरीतर दिलीच नाही, म्हणत राहिले, "तू तर बहिरंघ आहेस, आणखी घर चोरी करायला तुला पुष्प लागली आहे. म्हणून तर तुला लक्ष्मीने कामावरून काढून टाकले आहे."

बापली नोकरी गेल्याबद्दल शिवूला जिवके वाईट वाटलं त्या पेक्षा त्याच्यावर तो चोरी करतो ह्या आरोपामुळे जास्त दुःख वाटलं लक्ष्मीने त्याच्यावर चोरीचा खोटा आरोप लावला असेही त्याला कळलं. कोठे चांगली नोकरी मिळत नाही हे पाहून त्याने रोजची मजुरी करून पोट भरायचे ठरविले.

एकदा चांगली दुपार झाल्यावर तो रस्त्याने भ्रमल असता शेजारच्या एका मल्लीस दोन वळूची झुज चालू होती. ते ओरडत होते व परस्परांना ठुकी देत होते तसे ते परस्परांना देटीत मोठ्या रस्त्यावर आले त्याच वेळी लक्ष्मीचा पांच वर्षांचा मुलगा काळंत जात असता त्याला समोर दिसला तो नेमका जेव झुजचालू होती तेचूनच चालत होता.

वळूची झुज पाहून रस्त्यावरचीमुलं कोणाच्या ओसरीत तर कोणाच्या घरच्या पायऱ्यावर चढून लक्ष्मीच्या मुलाला रस्त्यावर पाहून ओरडली—'अरे, लक्ष्मीच्या मुलगा! परंतु कोणी त्याला वाचवायला घायला नाही.

बुद्ध शिवूने त्याला पाहिले आणि तो वळूच्या पावासाळी पुढेवला जाण्याच्या वाटा जावत जाऊन त्याचा उचसले आणि एका बराच्या ओसरीत त्याला नेऊन बसविले.

त्या घडवडीत लक्ष्मीच्या मुलाला काही लागलं नाही, परंतु शिवूचा पाय घसरला व त्याला मान पायाला झप लागला.

बापला मुलगा एका भयघाताने पूर्णपणे वाचला हे ऐकून लक्ष्मी मुलाच्या बांधाचं बाला त्याला शिवू बापच्या जखमेमुळे कणूत असलेला त्याला दिसला शेजारीच त्याचा मुलगा उभा होता त्याचवेळी पोलीस वळू झुजत शेजारच्या मल्लीस निघून गेले.

तेथे जमलेल्या लोकांकडून मुलाला शिवूने वाचविल्याची गोष्ट लक्ष्मीला कळली. तो वावत गेला आणि शिवूला हात घरून म्हणाला—'अरे, तुला किती लागलं रे? मी बोलतो ते तुला एक येवत नाही परंतु हरकत नाही. मी तु चोरी केलीस हे म्हातरे ते बोटं होते. मी तुला कामावरून काढून टाकलं, तरी तू माझ्या मुलाला वाचविलेस! तू किती चिन्तावपाच आहेस रे! बला आता हे कळते आहे!' असे म्हणत त्याने मागची बाकी

दोघांना सोलावून शिवूला बसून भारत्या घरी नेले.

एका लांठवड्यानेतर घनाजी तीर्थयात्रा संपल्यावर घरी परत आला. त्यान वरातील जे द्रव्य पाहिले ते पाहून त्याला आश्चर्या बरोबर आनंदही झाला, लगेत चालण्याच्या शिवूला लक्ष्मी हात घरून बाहेरच्या दाराकडे जात होता.

'काय झालं रे? स्वतःच हात घरून मागा घळून चालला आहेस! घाला बहिरंघपणा बरोबर जगवेपणा मुद्दा आला आहे, वाटते? घनाजी म्हणाला.

'शिवू बहिरं व लंगडा असला म्हणून काय झालं बाबा? त्याचा आपल्या कुटुंबावर केवळा विश्वास आहे!' असे सांगून लक्ष्मीने जे बडलं होते ते मज बडिलावा सांगितले.

आपल्या नातवाला वाचविल्यामुळे शिवूवरचा राग मुलाच्या मनोबल मज्हीला झाला, हे माहून घनाजीला आनंद झाला.

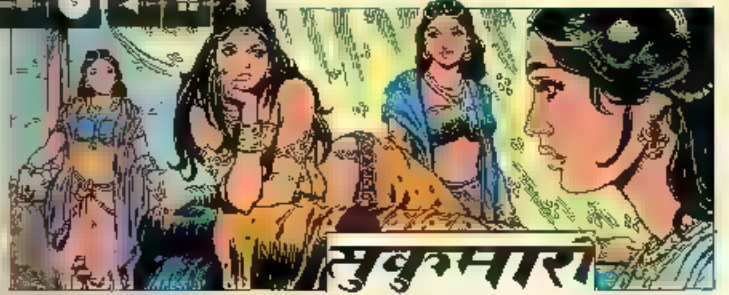
सरा चिक्कू

चिक्कू नारोबा केल्याबरोबर सरळ स्वर्गाच्या दारानकळ पोचले. दारपालकाने त्याला पाहल्याबा ब्राह्मणाने विचारले—“तुम्हाला काही म्हाणजे आपणवंच आहे, तू काय पुण्य केलेस रे, म्हणून स्वर्गाच्या दारामध्येच आलास ?”

नारोबांनी त्याच्याकडे जरा चिदुनच पाहून म्हटले—“मागे एका भायकाचा कुंभ-मेळ्याच्या वेळी आंधोळीला गातांना घाटेत एक दमडी पडलेली दिसली. ती मी एका बिकाऱ्याला विती. ते पुण्यकार्य केल्याबा उल्लेख तुमच्या चित्रपटाच्या महीत असेल की ! जाऊन पहा !”

दारपालक नारोबांना बरोबर घेऊन चित्रपटाकडे गेला. चित्रपट नारोबांना म्हाणाला—“त्या दमडीने तुम्ही ने पुण्यकार्य केलेच म्हणून तुम्हाला काही अण स्वर्गात राहूत देईन ! पण सेबटी तरकत जावेच सांगत !”

नारोबा जरा सुद्धा न जावरला म्हणाले—मला तरीही नरक चुकणार नसेल तर ती दमडी तुमच्या जवळ राहून करावी रकत रहायला दवी ?” असे म्हणत चित्रपटाकडून ती दमडी वसूल करून नारोबा नरकाकडे जाऊ लागले.

विदेह वैशाची राजकन्या वज्रप्रभा

आपल्या काही सखीं बरोबर एकदा राजोद्यानात विहार करीत बसली असल्याचे सांगून आपल्या नहालात परतली सर्व सखी घाबरून गेल्या व उपचार करू लागल्या.

वज्रप्रभा हंदाच्या पंखांच्या गादीवर त्यावेळी विषाती घेत होती. तिने स्मित-करून आपल्या तिघां सखीकडे पाहिले आणि म्हणाली—“मी इतकी दमले त्याचे कारण काय हे तुमच्यापैकी कोणी सरेखरे सांगू शकेल तर मी तिला आपल्या गळ्यातला रत्नहार देईन ?”

“समजा जर कोणी खरे कारण सांगू शकली नाही तर ?” भरीचिका नावाच्या सखीने विचारले.

“तर रत्नहारा ऐवजी दोन घोडाडीत देईन !” असे वज्रप्रभा म्हणाली.

“तर मग मी आपले भाव्य शारखून पाहते.” असे म्हणत मरौचिका राजकन्येला म्हणाली—“राजकन्येला इतका दम लागण्याचे कारण उद्यान वनांत पाऊल ठाकल्या बरोबर माण आंमळी कोसवीस मुक्त केली हे होय ! सूर्य अगदी होण्यावर आला होता. तरी खंड आपण चाकूच ठेवला. उद्यानात त्या स्थितीत पळत राहिल तर दम लागणार नाही का ? तुम्ही म्हणून इतके सहन केलेत. माणसी कोणी असती तर !”

लगेच वज्रप्रभाने मरौचिकेच्या घोवाडीत दोन भडकविल्या इतर दोघी सखी हंस् लावल्या.

काही वेळाने मरौचिकी नावाची दुसरी सखी म्हणाली—“राजकन्या इतक्या दमल्या त्याचे कारण त्या सरीवरत तासनतास पोहीत राहिल्या हे आहे ! इतका वेळ

पोहोत राहल्यावर पुन्हा सुद्धा दमणार काहीत का?"

वज्रप्रभेने संतापून मरुदतीच्या बोवाडीत दोन भडकाविल्या.

मदाकिनी तावाची तिसरी सखी म्हणाली—“राजकन्या इतक्या दमल्या त्याचे कारण मला एकटीलाच माहीत आहे. त्यांनी एक हार गुफला येईल एवढी ओजळ भर फुले तोडली त्यांचा हार गुफून आणि म्हणून त्यांनी मला सांगितले तेव्हाच त्या दमल्या असल्याचे मी ओळखले. तुम्ही दोघींनी ओळखून नाही” असे ती आपल्या बोवी सैत्रिणींकडे थोड्याशा रागाने व्हात म्हणाली.

मदाकिनी जखून बोलतच होती वज्रप्रभेने मानदाने अंधश्रद्धावरून उठून आपल्या गळ्यातला रत्नहार काढून मदाकिनीच्या गळ्यात घातला ते पाहून इतर दोघी आपणच चर्कितच झाल्या

त्यानंतर काही वेळाने वज्रप्रभा क्षत्री गल्यावर परीचिका व मरुदती मदाकिनीला अतःपुरातील एका कोपऱ्याच्या खोलीत ओढून घेऊन गेल्या व त्यांनी तिला विचारले—“कायय मदाकिनी! आपल्या राजकन्येचे रूप सौंदर्य कसे आहे ते तुला माहीत नाही असे नाही. ती शरिरामे स्मूलच आहे, तरो जट्ट दिसत नाही अशाना आपण सर्व ओळखतो पण राजकन्येचा स्मूल पणान नाही ती थोडी रुदुच आहे, असे मागे तूच म्हणाली होतीस, होयना”

“होय ते ही खरे आहे!” मदाकिनी म्हणाली

“मग अशी राजकन्या ओजळ भर फुले तोडल्याबरोबर दमून आईस का? ती इतकी सुकुमारी नाजूक आहे का? तिची गर्जो संपादन करण्यासाठी तू पुढे पुढे किती खोटे बोलशीस, कोणास ठाऊक?” या शब्दात बोव्ही सखी मदाकिनीला टोवून जोडू लागल्या.

मदाकिनी एक होव मिळिते गुप्य राहल्यावर हळूच हसून म्हणाली—“मी

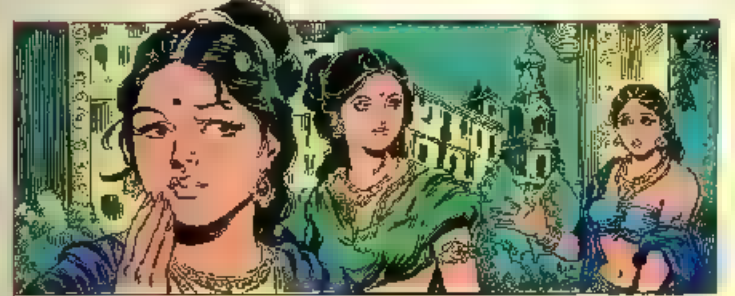
म्हटले ते जगजीव खोटे नव्हते तुमच्यांच्या मनाला बोलणार नाही, असे बोकले. सामान्यपणे राजकन्या लावण्यावली व फुलांसारख्या कोंवळघा सुकुमारी असतात असे सर्वच मानतात नाही का? तरी आपला राजकुमारी या गोष्टीस पूर्ण प्रभावं निराळी आहे. ती गोष्ट तिलाही चांगली माहीत आहे म्हणून कोणी तिच्या रूपलावण्या बिभूद थोडे काही बोलत तर तिला ते सहन होत नाही.”

“म्हणजे, आम्ही ती हसूळ देहवाली, लडु आहे असे म्हटल, जसा तुमच्या म्हणण्याचा अर्थ बागवयाचा का?” बोवी सखींनी थोड्याशा रागातच विचारले

“इतका राव घण्याच काय कारण? मी सगळे ते नीट ऐका!” असे खांमून मदाकिनी पुढे म्हणाली—“राजकन्या इतक्या जन्हात सर्व उद्यानमर घावत आंधळी काखिबीर खळली, अस तुम्ही म्हणालात शिवाय सरोवरगत तासन् तास पोहली, हे सांगून ते पुरघांना सुद्धा असाध्य असते, त्यांनी मदाकिनीचे अभिनदन केल

असे म्हणालात. त्यामुळे तिला तुम्ही तिच्या स्मूल देहानिघषी व सनुपणा निघवी बोलत हेगळणो करीत बाह्य असे काटून राग आला मला तिच्या मनांतली ही नाजूकगोष्ट चांगली माहीत होती. म्हणून मी ओजळ भर फुले काढल्यान दमल्याची गोष्ट सांगितली ते तिला आवडले माणसाचा स्वभाव ओळखून बोलाय ही साधा गोष्ट तुम्हांला माहीत नव्हती, म्हणून तुम्हांला इनाम मिळण्या एवढी थोडास फोडून घ्यावं लागले. तुम्ही माझ्या चांगल्या सैत्रिणी आहां म्हणून आपण तिची रत्नहार बांडून घऊ या”

मदाकिनी म्हणाली त्यावर मरुदतीका व भुवदतीच्या मनाचें समाधान झाले त्या म्हणाल्या—“वज्रप्रभेसारख्या राजकन्याबरोबर कस बागायच तू सांगितल्यानंतरच आम्हांला कळल आम्हांला चंगला पड्या घंघासारखा आहे रत्नहारांय आम्हांला वाटा नको तून तो ठेवून घे” असे सांगून सांगून ते पुरघांना सुद्धा असाध्य असते, त्यांनी मदाकिनीचे अभिनदन केल

दान करण्याचे गुप्ति

एका गावी एक कीर्तनकार रहात असत. ते गावी गांव फिरत व थोटा जे काही देत त्यावर संतुष्ट होऊन ते आपले जीवन सुखाने जालवीत असत.

एकदा ते कीर्तनकार एका शास्त्री बंडे त्या गावच्या लोकांनी त्यांचे हरिकीर्तन कारवायचे ठरविले. कीर्तनालायक मोठी जागा फक्त शंकराज नावाच्या शास्त्रकारांच्या आबारातच होती म्हणून मुख्य मुख्य गावकरी कीर्तनकारांना शंकराजांच्या घरी घेऊन गेले व म्हणाले-“दांचे कीर्तन आपल्या गावात करायचे ठरविले आहे. ते तुमच्या घरा झाले तर बरे होणार आहे. कीर्तन-कारांचा आवाज सुनीने आपल्या आपल्या शक्ति सामर्थ्या प्रमाणे गौरव करून त्यांना काही दिवस तरी घालून नमस्कार म्हणता ?”

शंकराज जाणून राहिल संतुष्ट व म्हणता परतु सध्या गावकऱ्यांनी त्यांना मान दिल्या

बघून त्यांना फार आनंद झाला म्हणून ते म्हणाले-“बा; बा ! सामान्या घरी कीर्तनाची तयारी करू या. एवढेच गळ तर बुकांना आमच्या घरीच उत्तरवागची व्यवस्था करू या.” त्यांनी हुटका घेतला

त्याच दिवशी रात्री शास्त्रकारांच्या घरी त्यांच्या घरा समोरच्या भोठ्या थंगणात कीर्तनाची व्यवस्था करण्यात आली. देवाच्या तख्खरी समोर एक मोठे ताट ठेवण्यात आले. हरिकीर्तनाला वाळत्या थोल्यांनी आपापल्या शक्ति सामर्थ्याप्रमाणे कीर्तन कारणांना जे कायचे बसेल ते टाकावे पुष्कळीना प्रचण्ड त्यांना जे कायचे होते ते त्यांनी ताटात टाकले काही जण बाबाहून घालू म्हणून वांगळे. शंकराजांनी कीर्तन कारणांना घालून एक घालून व शंकराज स्वयं एका पिशवीत घालून ओटीवर ठेवले होते कीर्तन संपल्यावर देऊ, असा त्यांचा विचार होता

त्या गावात रघुपती नावाचा एक छाटखानी शास्त्रकार होता त्याने कीर्तन कारणांच्या मळ्यात तीस रुपयांचे एक रेखाची उपकरणे आणून घेतले व ताटात वार रुपये घातले आणि पुढच्या रातीत थंडून बसला. हे कीर्तन त्यांच्या तर्फे झाले असत तर कीर्तनकारांचा जास्त गौरव करण्याचा त्यांचा विचार होता.

शेवटले शास्त्रकार शंकराज कीर्तन कोण काय किती ऐतो हे एका डोळ्याने पहात होते. सर्वांत मोठी रक्कम व गौरव रघुपतीनाच केला होता तोही दहा रुपयांच्या आतच होता. अशा परिस्थितीत आपण मात्र कीर्तनकारांना घोरत रुपयें नकद आणि एक घाल देण कसे योग्य ठरेल

दहा रुपये रक्कम व एक थोतर जोडी विली तर पुरे होईल, असे त्यांनी मनाशी ठरविले.

कीर्तन कारणांचे हरिकथा मुस्कळी व पुढे चालू केली मध्यंत शंकराज काही काम आल्या सारखे दाखवून उठून ओटीवर गेले. त्यांनी तेथे तयार करून ठेवलेली घाल व रुपयांची पिशवी घेतली व त्यांच्या जागी एक थोतर जोडी व दहा रुपये ठेवून आले.

शास्त्रकार शंकराजांच्या मनात जे दुकान उघडले होते त्याची चिन्हे त्यांच्या नेहमीसार पडत ती ओळखत होते. शंकराज घरात कशाका गेले होते, हे एका डोळ्यांनी आणि एक घाल देण कसे योग्य ठरेल

येऊन आपल्या पांवर बसल्यानच बुवांनी एक उपकषा सुरू केली.

म्हणं कर्ण हा फार मोठा दानी होता. कोणी माघितले ख एवाने 'नाही' म्हणले असे कधी धडलेच नाही. एकदां कर्ण स्नानाची तयारी करीत बसता बोवो तरी ब्राह्मण त्याच्याकडे बिल्लेहाडी आला. नोकरींनी ती गोष्ट पंजन सांगितली त्या ब्राह्मणाला कायल्याकडे बोलावून आपल्यास कर्णाने सांगितले.

तो ब्राह्मण आला तेव्हा कर्ण डब्या हातात स्वर्ण पात्रात तेथे बैकन बसला होता आणि तय्यार हाताले जंगला तेथे साबोत होता.

ब्राह्मण म्हणाला—“महाराज, मी गरीब दरिद्री आहे. आपणांस योग्य वाटेल ते देण्याची कृपा करावी.”

कानसूर कर्णाने त्याच्या डब्या हातात जे सोन्याचे भांडे होते ते तसेच ब्राह्मणाला देऊन टाकले.

ब्राह्मणाने ते आर्तदान स्वीकारले व म्हणाला—“आपण दानधुर आहात, परंतु विचार करा, कोणी डब्या हाताले दान करतय का? असे देण्यात गुपित काय असते?”

त्यावर कर्ण स्मित करून म्हणाला—“हेच दान देते समय गुपित सर्वांनी दख्याचे असते. जावयाचे जे दान असते ते ज्योतिष पाहून घावयाचे दसत बोलता मी तुम्हाला बांड देण्याचे ठरविले होते त्या क्षणाळी ते माझ्या डब्या हातात होते ते उजव्या बसून दिसे असते तर त्या खवचीत भाजीमुकी फिरत्याची चकलता होती म्हणून बाव्या हातातली वस्तू डब्या हातातच दिली.

ही एक उपाख्यान सांगून कीर्तनकार मूळ आख्यानाकडे वळले. परंतु बांधारवाना हे उपाख्यान मोबाडीत आरल्या सारखे वाटके हरिकीर्तन सपल्यावर त्यांनी पुढीं देण्याचा जो विचार केला होता, त्या पेक्षा अधिकच बैकन कीर्तन कारोना निरोप बिला.

ज्ञानोदय

चंद्रपूर वा गावी भास्कर गावाचा एक तरुण मुलक रत्नात असे त्याचे शेजार गांवच्या एका कुटुंबातला अविका नावाच्या मुलीशी लग्न झाले.

एकदा त्याचा मुकुंद नावाचा मित्र बांधकां बरोबर त्याला भेटायला आला तो जिल्ह्याच्या गांवचा राहणारा होता. मुकुंदाच्या नायकोला चांगले गतायंत होते तिचे मागे एकून भास्कर बरोबर त्याची नायको अविका हिला सुद्धा फार आनंद झाला.

मुकुंद आपल्या मित्राकडे वाठवडांवर राहल्यानंतर आपल्या गावी परतला तेव्हा भास्कर नायकोला म्हणाला—“काय म अविके तू सुद्धा मुकुंदाची नायको गौरी सारखे गाणे गायकी संवय कां करू नये?” गतीचे ते म्हणणे ऐकून अविकेला फार आश्चर्य वाटले. गायन, चित्रकला आणि

कविता करणे येथे गोष्टी बंधावर बसलेल्या राहता असतात वाटेल तेव्हा वाटेल त्याला या गोष्टी येतात का? गौरी सहा वर्षांची असतानाच गावला शिक्क लागली होती, असे तिने सांगितले होते.

अविका नवऱ्याला म्हणाली—“माझा आवाज काय हो, बरा नाही सला नाही गतायंत.”

ते उत्तर ऐकून पत्नी पुन्हा गायनाची मोष्ट काढभार नाही, असे तिला वाटले होते. परंतु भास्कर जोडा रंगावून च म्हणाला—“आवाजाचे काय? गतां गता आवाज चांगला होती, म्हणें तू प्रयत्न तर करून घे.”

काही काळ लोटल्यावर त्या गावात ऑंकार शर्मा नावाचा एक चित्रकला निष्णात आला व त्याने एक चित्रकलेचे प्रदर्शन ठेवले. त्याने प्रदर्शनात ठेवलेली

सर्वे चित्रे सामीप्य वातावरणाला अनुसक्तच
होती.

ते प्रचलित पाहून बोधे नवरा बागको
वरी परतल्यावर अविका पतीला म्हणाली—
काय हो पाहिलेत का शोकार समीच्या
सर्वे चित्रात कसे सर्वे कसे वृद्धव आपण
पाहूतो चित्र कसे तसे आहे. नाही का ?
तशीच चित्रे सुम्ही काढावी व थळा
पहायला मिळावी, असे यत्नत किती सते ?”

ते एकुन भास्कर आदर्ये चकित होऊन
म्हणाला—“मी चित्रे काढू म्हणतेस ?
चित्रकला म्हणजे तुला इतकी सोपी बाबकी,
चाटते ?”

“चित्रकला सोपी आहे असे मी नाही
म्हणत प्रयत्न करून पहा जिहोने रेघोट्या
काढीत राहिले तर चांगली चित्र दंगार
नाही असे नाही असे मोठ्याचे म्हणण
आहे !” अविका म्हणाली

तोच भास्कराला त्याने बापकोल
गायन विषयी जी सल्ला दिला होता तो
वाठवला तो तिला म्हणाला—“त्या

विषयी माझ्या मित्राच्या बायकोने मागे
म्हटले, त्या बायलात मी तुला एक
निर्भय सल्ला दिला होता. ती मागी
मोठीच चूक होती कळत सवीना याविषय
मिळणे तितकेसे सहजी होणारे काम नाही
तसे साध्य करून घ्यायचे शास्त्र तर
लहानपणा पासूनच बुरुच्या जवळ बसून
साधना करावी लागते वरी नैसर्गिक रीत्या
कलेचा वृण असल्या याबाब तितकेसे
समाधान कारक वस प्राप्त होत नाही.”

“असे बोला बापण लहानपणी हे
काम केले नाही. माता हे कसे होणारे ?”
अविका म्हणाली, त्यावेळी तिच्या चेहऱ्यावर
दुःख होते

“माता आपण करावयाचे ते हेच की
एकाद्या कलम प्राविण्य दाखविणारांचा
आदर करणे; त्यांचे गाण एकुन चित्रकला
पाहून आनंदित होणे !” भास्कर म्हणाला

नवऱ्यान ललितकला विषयी सांगितलेली
मोष्ट किती वास्तविक होती, याचा
विचार करून अविकेला आनंद झाला

चित्रकला

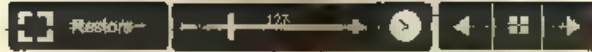
विशेषणालाखीच रावणाची पट्टाणी

मदादरी पुढा लवण्याला हित बोध
करू लागली “ताक पाक पाक कापले
म्हणून म्हणा, राबाने व्रम कर म्हटले तर
कलम केले नाही, म्हणून म्हणा, सुधण्या
घाकट्या वहिणीला अपमान सहन झाला
नाही, म्हणून म्हणा, तुम्ही सोतेळा एकटीला
पाहून व ती असहाय स्थितीत असतांना सोने
उचलून न्याये तसे, पण पक्ष्यांना खोलून
न्याये तसे उचलून पळवून आणलेत तेव्हां
ती किती दुःखी असेल याची कल्पना तरी
आहे का तुम्हांला ? शृंगखेसाठी प्रतिकार
भावनेने सीतेला उचलून आणलेत, तिचा जी
अवधान झाला त्याचा तिला किती राग
असेल कधी विचार केलात का ?”

रावण म्हणाला— होय मंदादरी हे
मला आतां कळते आहे पणु, परंतु ते
काही जणू दे, हा रावण कधी माग
वांकविणार नाही ! तुझा पती मितरा
नाही ! व भित्त्यासारखी बागू नकोस
तो राग काय करतो, मी पाहणार
आहे ”

जंगलातले सर्व वानर एकत्र होऊन
रामाला मदत करण्याला सिद्ध झाले सुवीर,
सील, अंगद, सुषेण, जंबुवंत इत्यादिक
प्रमुख सेनापती होऊन रामाला मदत
करण्यास तसे ठाकले. हनुमान रामाच्या
खास विश्वासतला अंगरक्षक. सर्वांनी एकत्र
येऊन मोठ्या संख्यानिधी लंकेवर स्वारी
करण्याची सर्व तयारी झाली

असे वचन दिले त्यान कसंय समुद्रच्या पाण्याने त्याला लंकेचा राजा म्हणून अभिषेक केला

रामाने समुद्रावर सेतू बांधून कोवंबावर राववाण ठेवला व वानरसेना पाठीमागून निघाली. दोन्ही बाजूला लक्ष्मण व हनुमान चालत होते अशा समांतरराने रामाने लंकेवर स्वारी करण्यासाठी प्रस्थान केले विशेषतः त्याच्या मागून निघाला

हेरातर्फे राववाला कळले की राम वानरसेना बरोबर घेऊन समुद्रपार करून आला आहे. रावण आश्चर्याचकित झाला. एका मानवाने वानरांचे सैन्य घेऊन समुद्रावर शस्त्रयोजन लावून पुढे बांधला आणि त्रिलोकाला धरधर कोपविणाऱ्या रावणासारखासा विकून व ठार करून आपली कायकी होतीला सोडवून आणले असे म्हणविणारे हे कसे साध्य होत आहे? असे होणार का? बाबरण्याचे कारण काय? असा विचार करीत असलेल्या रावणाच्या संजी प्रवृत्त म्हणाला-“बाबूला वाटेदख होई देऊन त्याला सामान्य समजून गुड करणेंच योग्य!”

रावण म्हणून म्हणाला-“आपल्या कुंभकण्ठाच्या त्याला ह्या तितका जाह्य मिळत नाही. त्याला लंकेत येऊ दे. सर्व सांपळ्यात सांपडल्या सारखे सांपडतील

माझ्या चाकट्या खावला पोटावर जाह्य निळेल”

राम अश्या सर्व वापरसेने सह समुद्र बोलावून समुद्र पार करून लंकेच्या किनाऱ्यावर उतरला

लंका नगरी उभे पर्वताच्या टोकावर निर्मिलेली होती. पर्वताच्या अवघाणी रावण एका मोठ्या महालात राहत असे

आपल्या महालातून रामाने सैन्य किनाऱ्यावर आले ते रावणाने पाहिले सर्व किताबभर मुंग्यांच्या रामासारखे वानर सैन्य व्हावचना करीत होते

अंगदाला त्याच वेळी बोलावाह चढला तो काकाशाह उबाला आणि रावणाच्या महालावर जाऊन उतरला. तो रावणाला म्हणाला

“ए रावणा! कधी नागे मुला जावल्या अपटीत गुंडाळून कंकणांवा बाली आढवली का? त्याचा मी मुलगा, अंगद! दू तेव्हा पासून आजपर्यंत त्याच्याशी गौरवमुक्त वागणूक करीत आलास म्हणून मी सांगतो वे ऐक अजून वेळ हावची गेली नाही रामाशी बैर करावचे सोड. त्याला शरण जा. नानर सैन्य आणून राम काय करू केज, असे मानत खयचून घेऊ नकोस वानरगण किती लक्ष्मी असते हे पुन्हा मुला सांगण्याची गरज नाही!

रावणाला राम बाळा. त्याचे सत्कार उपसली. अंगदाने लडी मारून रावणाचा किरीट लाय मारून लाली वाडला आणि परत पावर सैन्य होते तेव मुलकूप घेऊन पोचला

जमरसेत्याने लंकेला वेढा दिला संपात तरीच रावणाची मापसे ठार लाली आणि परिस्थिती पिताजनक झाली तेव्हा रावणाने कुंभकण्ठाची शोष मोडली त्याला मुडाला चक म्हणाला

कुंभकण्ठाची शोष संपवण्याचे केले तेव्हा महादेवाने त्याच्या इच्छा सर्व फिसकटवून टाकल्या

सहा महिने शोष पुरी झाली नाही, तर कुंभकण्ठाचे बळ कमी होते त्याने रावणाने

हनुमानाने डोंगर व पर्वत उचलून अणाल व ते समुद्रात टाकले

मोठमोठ्या त्राना जीरांनी मोठे सडक व शिळा आणून टाकल्या तर सहान लहान वानरांनी वगड धोंडेन आणून टाकले

शस्त्र योजन दूर असलेल्या लंकेपर्यंत समुद्रावर पुढे बांधण्याची वचारी सुरु झाली नील वानराने पुढे निर्माण करण्याच्या कामाचे पर्यवेक्षण करणाऱ्या जीवावदारी स्वतः वर जेतली

विनीषणाने आकाशमार्ग घेऊन रामाकडे शरणागती मागितली रावण त्याला अमुपधान देऊन लंकेचा राजा तुला करतो

जेहन ते सर्वे ऐकले आणि त्या मत्सा शाय त्याने दिला सांगितले सधुपवेश केला

रावण संतापून म्हणाला-“मूला युद्ध करायचे असेल तर कर, नाही तर जाऊन शोप !”

निद्रासंग आल्यामुळे चिडलेल्या कुंभकर्णाने दानराजा भुलून खावला सुरवात केली. तेव्हा रामालक्ष्मणांनी सतत युद्ध केले आणि त्या युद्धात रामाने कुंभकर्णाचा वध केला.

त्यानंतर अनेक गुरू राक्षसवीर त्या युद्धात मरण पावले तेव्हा रावणाचा मोठा मुलगा इंद्रजित युद्ध करायला आला

रावणाला आपला थोरला मुलगा म्हणजे फार मोठा आश्चर्य वाटे. मघात विरून त्याला इशाला निकले होते म्हणून त्याला संघनाथ हे आणि इशाला जिकणार इंद्रजित ही नावे प्राप्त झाली होती. शिवाय त्याला युद्धातले मंत्रतंत्र चांगले अवगत होते. तो महा मायावी म्हणून ओळखला जाई. चवदा वर्षे शत्रूवर राखून निद्रा व बाह्यार घेतल्या शिवाय जो राहील त्या वीरपुरुषाच्या हातीच त्याला मरण अनन्याचे विशीषण सांगितले

इंद्रजिताने एक मायावी होनेची निविर्ती केळी आणि रामाला ती विसेल अशा तऱ्हेने तिचे तुकडे तुकडे करून टाकले

लक्ष्मणाने ही मायावी सीता आहे, तेव्हा दिव्याचे कारण नाही असे त्याच्या दादाला सांगितले

त्यानंतर रावणाने विद्युत् जिह्वा नांवाच्या राक्षसा करवी रामाचे डाके तयार करवून ते आल्याला खोबळे आणि ते सीतेला नेऊन बांधवायला सांगितले. परंतु सीतेला ते खरे वाटले नाही

“असल्या तरुणाचे कोणत्या पाहण्यापेक्षा रावणाची खरी ठोकी जमिनीवर लोळत असली पाहण्याची वेळ जवळ संत आहे !” असे तिने म्हटले.

इंद्रजितने मेषांत लपून रामलक्ष्मणांवर नागाकृत्राचा प्रयोग केला. गृहमंताने सर्व नागांचा सहार केला आणि रामलक्ष्मणांना नागाच्या जाळ्यांतून बांधविले

सीता रामांच्या सेवेत चवदा वर्षे कठोर तपश्चर्ये राखून निद्रा बाह्यार न घेता राहणाऱ्या लक्ष्मणाच्या हाती इंद्रजिताने मरण लिहिले आहे. हे विशीषण ने सांगितले.

लक्ष्मण, विशीषण व हनुमंताने जाऊन काही काळे वक्रे खोली दिले आणि इंद्रजित यज्ञ करीत होता तो व्यस्त केला नंतर लक्ष्मणाने इंद्रजिताचा वध केला

रावणाने पाखाळ लंकेचा अधिपती मंत्रावण याला रामलक्ष्मणांना कालीसमीर वळीद्यायला सांगितले

रामलक्ष्मण शोपी गेल असता मंत्रावणाने आपल्या माथेने श्वांता प्रतिमा करून टाकले आणि पाखाळ लंकेत झडून गेला. तेथे त्यांना बली देण्यासाठी सर्व तयारी केली

हनुमानाला ते सर्व कळले व तो पाखाळ लंकेत गेला. तेथे द्वारपालक म्हणून पाहारादेत बसलेल्या मत्स्यवल्गुभाक्षी युद्ध करीत असता सुवत्सला देवीने पंकज तुम्ही दीध पितृपुत्र असल्याचे त्यांना समजावून सांगून ते युद्ध थांबविले

हनुमानाने सूक्ष्म रूप धारण करून व कालिका देवीच्या देवळाने झिरून रामलक्ष्मणांना उचलून खाद्यावर घेतले व बाहेर आला. रामलक्ष्मणांनी मंत्रावणाशी युद्ध केलं

रामाला आपले दैवत मानणाऱ्या बंद-सेनेला मंत्रावणाने तुखणात टाकले. तिच्या-कडून मंत्रावणाचे मरण कशात आहे हे हनुमतालाला कळले व त्याने त्याचा ध्वंस केला. त्यानंतर रामाने मंत्रावणाचा ठार केले

रामाने चंद्रसेनेला धातुतत्वाचा मोध-केला व पुढच्या क्षणात तिला विष्णूचा लाभ होईल, असा आशीर्वाद दिला

मत्स्यवल्गुभाला पाताळ लंकेचा अधिपती नेमून व रामलक्ष्मणाला खांद्यावर घेऊन हुनुवान लंकेला आला.

सर्व यागावी उपाय निष्फळ ठरल्यावर रावणाने शूरवीर शोद्धणांना आणि क्षत्रिय सेनेला जन्म देणारा पाताळ लंका वश प्रारंभ केला. विभीषणाला ते गुपित माझीत होते. म्हणून त्याने तो यज्ञभंग करायला रामाला सांगितले.

अंगवशाने अवयवकरणी विद्येच्या सहाय्याने जाऊन मंदोदरीचे केस घेऊन तिला ओढोत आणून रावणासमोर गेला. रावणाची यज्ञदीक्षा भंग झाली व यज्ञभंगही झाला.

शेवटी रावण हताश होऊन युद्धकरायला निघाला. त्या केली पुन्हा मंदोदरीने सीतेला रामाकडे पोचवी करायला रावणाला विनविले.

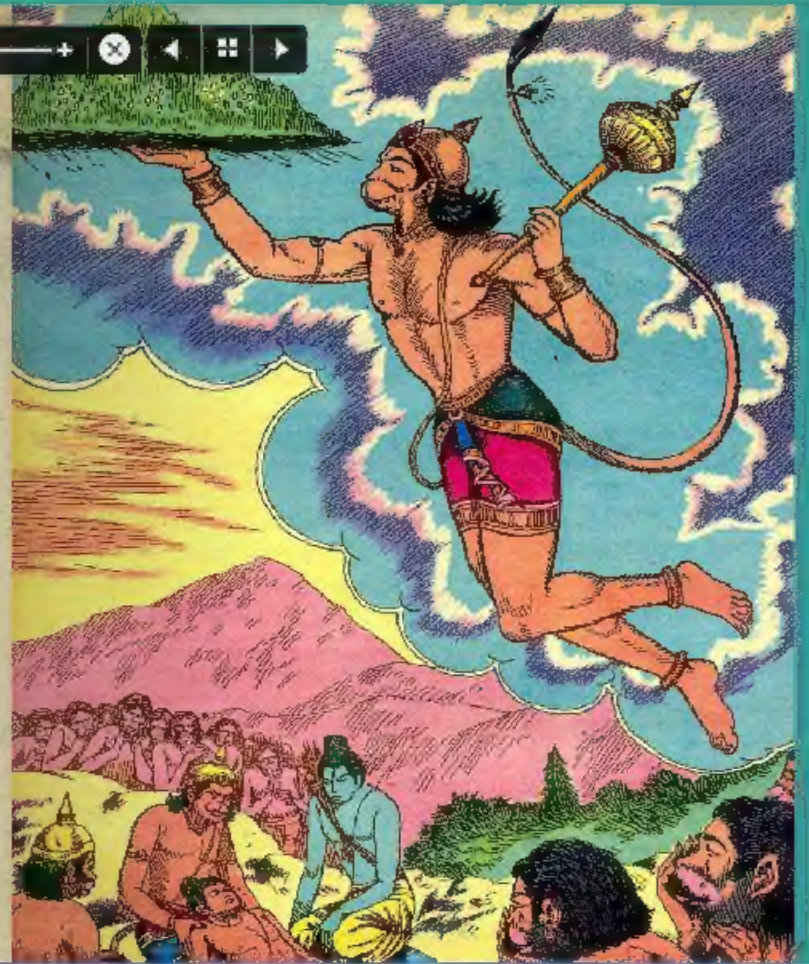
"रावण हा रावणच असणार!" अशी सिंह गर्जनाकडून रावणाने दहा घोड्यांचा रथ तयार करविला व त्यात बसून युद्धाला निघाला.

लक्ष्मणाने इंद्र जिताचा वध केला होता म्हणून रावणाला त्याचा भयंकर राग होता. एकदा बंधुसमूह केल्यामुळे इंद्राकडून रावणाला वरोचकार म्हणून शक्ति महायुवास्त्र मिळाले होते. ते रावणाने लक्ष्मणावर टाकले. ती शक्ती लागल्याने लक्ष्मण बेशुद्ध होऊन पडला.

हतुमंताने काही क्षणांत हिमालयपर्वतावर जाऊन सूर्योदय होण्यापूर्वी मंजीव-नीवूटी आणली. त्यामुळे लक्ष्मण पुन्हा झुडीवर आला.

रामारावणाचे युद्ध चालू असता बंदाने मातली नावाच्या आपल्या सारख्याला एका दिव्य रथासह रामाकडे पाठविला.

रामारावणांचे भयंकर युद्ध चाले. त्यात रावणाची डोक्याची एकामागून एक जमिनीवर लोळून पडत तेव्हा ती पुन्हा जाऊन रावणाच्या घडावर चिकट लागली.

तेन्हां विभीषणाने एक शुक्ति सांगितले. रावणाच्या पोटात अमृत पत्र आहे. ते औषध बाहेर येऊन पत्र नाही तोंपयत रावणाचा वध होणार नाही. रामाने ब्रह्मास्त्र टाकून ते काम केले.

रावणाचे एकच डोके राहिले व तो तसाच जमिनीवर आडठेला.

अशातऱ्हेने रावणांना वेदसांगितल्यामुळे विभीषणाचा 'वशभेदी' असे नाव कामचचे पडले.

रानण रणांगणानर पळत्यानर लंकेच्या साक्षांच्याचा ह्यास झाला आणि राक्षसांचे राज्य कायमचे नष्ट झाले.

विभीषण लंकेचा राजा झाला.

रावण आणि कुंभकर्णाच्या वधानंतर जय आणि विजय यांचा दुसरा जन्म संपला. अशोकवनातून सीता आली.

राम तिला म्हणाला—“सीते! मी त्या दुष्टाला विद्या केली व राजा म्हणून आपल्या कर्तव्याचे पालन केले. रावणाने तुला बळबधरीने उचलून लंकेला नेले. मी

तुला स्वीकार करून तुला अयोध्येला कसा येऊन जाणार? आता व तुला हवे असेल तशी जा!”

सीतेने तेथे असलेल्यांना आज्ञा दिल्या शारखी खूण केली की अग्नि प्रज्वलित करा. सीतेने रामाच्या वरणारविदावर दृष्टी ठेवून नमस्कार केला आणि अग्नीत उडी टाकली. अग्नी भगभग करून जळू लागला.

त्या जागीतून अग्निदेवाने प्रकट होऊन सीतेला पत्नी उमळलेल्या कमळासारखे रोन्ही हातात उचलून आपले शोभाला म्हटले—“रामा, सीताही अग्नीसारखी पवित्र आहे. तिचा स्वीकार कर!”

त्याच वेळी स्वर्गातून विमानात बसलेला दशरथ सर्वांना दिसला. तो म्हणाला—बाळा, रामचंद्रा! सीता अग्नि परीक्षेत पवित्र म्हणून निघाळी आहे. तू तिच्या बरोबर अयोध्येला जाऊन राज्य कर.” असा त्याने आदेश केला. राम पुष्पक विमानात सर्वासह बसला आणि अयोध्येला प्रस्थान केले.

प्रतिकार

पश्चिमातीक एका प्रदेशात तथरिस्तान नावाचे एक छोटेवानी राज्य होते. तेथील मुलतानाकडे दोन वजीर होते. थोरल्या वजिराला एक रूपती मुलगी होती. तिला मुलतानाने पाहिल्यावर तो वजिराला म्हणाला—“तुला आनंद होईल, अस एक सांगती! मी तुझ्या मुलीशी लग्न करण्याचा विचार करतो आहे. मुहूर्त जितका लोकर ठेवता येईल, तेंवढा लोकर ठेवून मला सबकर कडव तितके चांगले.”

वजीर क्षणभर बसक होऊन पहात राहल्यावर म्हणाला—“माझी मुलगी चांगली विदुषी आणि हुशार आहे! वायिक वृत्तीची आहे. या लग्नाविषयी प्रथम तिला विचारायला हवे!”

“दोळा की! तसच करा! ती आपल्या नावावाला धन्य म्हणेल!” मुलतान धर्मेडीत म्हणाला.

परंतु वजिराने ती गोष्ट मुलीला सांगितल्यावर ती संतापली. एवढेच नव्हे तर चिडून म्हणाली—“अव्वाजान! या मुलतावाशी मी नाही लग्न करणार! कारण हा मुलतान आपल्या इतर बेगमा-सारखा मला सुद्धा एक बटकी करून टाकील!”

ही गोष्ट थोरल्या वजिराने मुलतानाला सांगताच तो उग्ररूप घेउन म्हणाला—“मी वळजबरी करून का होईना, तुझ्या मुलीशी लग्न करणार! मला कोण अवचितो, पाहातो!”

आता राजधानीत राहण घोक्याच आहे, असा विचार करून वजीर व त्याची मुलगी घोड्यावर बसून शहर सोडून निघाले. ती गोष्ट हेराकडून मुलतानाला कळली. तो आपल्या अंगरक्षका बरोबर त्या दोघांचा पाठलाग करू लागला.

राज्याच्या एका मामात प्रजेने बंड केल्याची बातमी झळिचली. जेव्हा त्याने शेरच्या बजिराच्या मुलीला पळू न देता तिचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घाकटाचा बजिरावर टाकली आणि स्वतः सैन्य घेऊन बंड चिरइन टाकायला गेला.

बजिराच्या मुलीला बंतपुरातल्या एका लहानशा खोलीत डांबून ठेवण्यात आले. तिचे रूप छिडकीतून पाहून घाकटा बजीर स्वतःच तिच्यावर माळला. त्याने आपल्या एका विश्वास पात्र दासीला बजिराच्या मुलीकडे पाठविले.

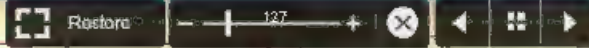
ती दासी तिला म्हणाली—“माझ्या मालकाचे मन तुझ्यावर असले आहे! त्याचे एक उद्यान येथून जवळच आहे! त्याच्या बरोबर रवा फुलवाडीत काम फिरता येईल. सुलतानाला ही मोष्ट कळणे शक्यच नाही!”

ते ऐकून बजिराची मुलगी अव्यंत दुःखाने म्हणाली—“माझी तूतची स्पष्टी उद्यानात फिरण्यालायक आहे का न? माझ्या बडिलांची मान माझ्या समोरच ठाविण्यात आली. मला बळजबतीने आणून येथे डांबून ठेवले आहे! तू आपल्या मालकाला कधी असा विरोध गाळू नका, असे सांग!”

एका तातानंतर सुलतान बजिराला व त्याच्या मुलीला पकडू शकला. नंतर त्याने भिर्दयपणे बजिराची मान डडविली आणि त्याच्या मुलीला वरून राजधानीत आला. “कायग, तुला इतकी घबरेड का! तू माझ्या सारख्या सुलताशी लग्न करायला नाकारतेस का? तुला आता कोण नाचविणार?” सुलतानाने बजिराच्या मुलीला संतापून विचारले.

“मी काही करू शकणार नाही. माझं रक्षण तो गत्ता वाला करील!” बजिराची मुलगी म्हणाली.

ही मोष्ट बडली त्याच्या तुल्य्याच दिवशी सुलतानाला हेरांनी घेऊन,

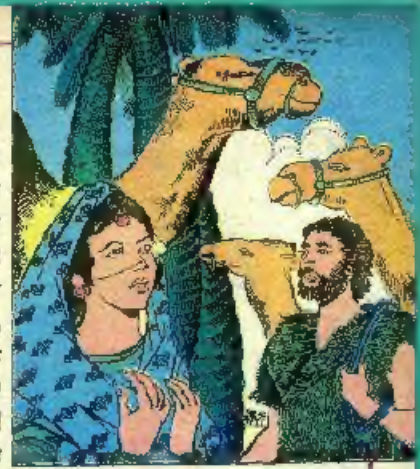

घाकटा बजीर शेरच्या बजिराच्या मुलीने जे सांगितले ते ऐकून घाबरला, ‘तिने ही मोष्ट सुलतानाला सांगितली तर आपल्याला कासा बुडणार नाही. म्हणून सुलतानाने परतल्यावर ‘बजिराची मुलगी कशी आहे?’ विचारल्या बरोबर म्हणाला—“प्रभो! ती आपली जेवम होण्यालायक नाहीच तुम्ही तिकडे गेलात, आणि तिने एका घासीला माझ्याकडे पाठविले, म्हणे ती माझ्या बरोबर भागली कोणत्याही देशात पळून जायला तयार आहे! तिकडे जाऊन लग्न करून घेऊन आणवामे राहता येईल, म्हणे! मी ते माग्य तर केलेच नाही व तिला खूप रागावलों!”

सुलतानाला बघेवर राग आला. म्हणाला—“असं! तरमग या चांडाळणीचा अर्थ कसा करावा, म्हणतोस? तिच्या शिरच्छेद करावा की तिला जिवंत पुरून टाकावे?”

घाकटा बजीर काही उत्तर देणार, इतक्यात एक म्हाठारा नोंकर म्हणाला—“सुलतान, अशी बाई कंक नये. तिला कोडे हरी वाळवंटात सोडून द्यावे! तेथे तिने मरणे की जगणे हे तो परवरदीवार जल्ला ठरवील!”

“ठीक! तरमग तसेच करा.” सुलतानाने हुकूम सोबळा.

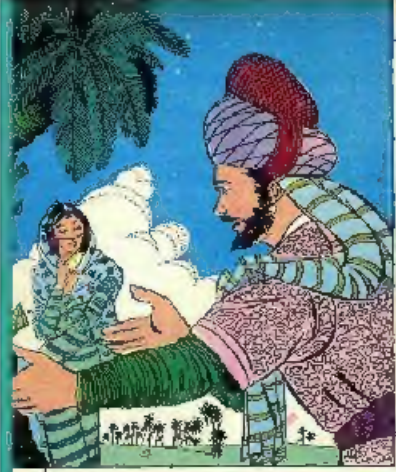

शिपायांनी तिला एका वाळवंटात, जेथे वाळूचे बोंगर व दग्या होत्या अशा भयंकर प्रदेशात नेऊन सोडले. बजिराची मुलगी गाकाशाकडे हात उचलून गत्ताची कळणा भाकू लागली. तेव्हा तिला त्यावेळी एका डंट वाल्याने पाहिले.

ती बजिराच्या मुली जवळ येऊन म्हणाली—“बाई, तुम्ही माझ्या बरी मा, तुम्हाला तेथे कोणतेही नय अगर भीती नाही!”

बजिराची मुलगी त्याचे आचार मानून म्हणाली—“जहो, मला येथेच राहू जा. ग्रहान मागवायला अवळरास कोडे पाण्याची जागा असेल तर ती शालवा, तेवढी कुपा घुरे!”

उंटवाला दिला एक मोठ्या तळ्याच्या काठी बंळून गेला. ती तेथे एकटीच राहिली. ती उंटवाला जवळच्याच एका देशाच्या राजकुमाराच्या नोकर होवा. त्या राजकुमाराकडे मोठे सग्य होते. नोकराने त्याला वजिराच्या मुली विषयी सांगितले.

ती राजकुमार सगेंच तेथून निघाला व ती होती तेंपे आला. त्या पूर्वी राजकुमाराने इतक्या सुंदर स्त्रीला पाहिले नव्हते.

तिच्या जवळ जाऊन राजकुमार आपली ओळख सांगून म्हणाला—“तू राहूरात येऊन माझे आतिथ्य स्वीकारावे!”

वजिराच्या मुलीने तका येत म्हटले—
“मला याच तळ्याच्या काठी राहू द्या!”

राजकुमार आपल्या सानी पटव घेऊन परंतु त्याला त्या रात्री सोप लागली नाही. वजिराच्या मुलीला एकटी वाळवंटात राहाली तर धोका होण्याची शक्यता आहे असे राजकुमाराला वाटले.

ती दुसऱ्या दिवशी त्या तळ्याच्या काठी गेला व एका झाडाखाली बसला. सकाळी उठल्यावर वजिराची मुलगी त्याला पाहून चकित झाली. तिने त्याला विचारले—
“तुम्ही राज्याचे मालक! राज्य सोडून असे वाळवंटात येऊन राहण धोक्याच आहे. तुम्ही परत जाऊन आपल्या राज्याची व्यवस्था पहा!”

“तू म्हणतेस ते खरे आहे! परंतु तू माझ्याशी लग्न करायला मान्य केल्या शिवाय मी राजधानीत परत जाणार नाही.” राजकुमार म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून वजिराची मुलगी बधू काढून—“माझे रक्षण करण्याच्या प्रयत्नात माझ्या वडिलांला निवृणून घ्यायला. त्यांनी इमावे इतवार नोकरा करून ही त्या सुलतानाने त्यांचा खून केला. त्यांचा प्रतिकार होईपर्यंत मी लोकांचा विचार करणार नाही.” वजिराची मुलगी म्हणाली.

नंतर तिने त्या राजकुमाराला जे घडले होते ते सर्व सांगितले.

लगेच तो राजकुमार राजधानीत परतला आणि आपल्या सेनापती बरोबर एक मोठे सैन्य घेऊन तबरेस्तानावर स्वारी करायला पाठविले. सेनापतीने तबरेस्तानच्या सुलतानाला आणि त्याच्या वजिराला कैद करून राजकुमार समोर हजर केले.

राजकुमार दोघां कैद्यां बरोबर वजिराच्या मुलीकडे आला तेव्हा तिने त्याचा शिरच्छेद करण्याऐवजी त्याला वाळवंटात सोडून घायला सांगितले, रया पडानाच्या नोकराला घेऊन घायला सांगितले. सैनिकांनी त्या नोकराला गौरवपूर्वक आणून वजिराच्या मुलीची भेट करून दिली.

त्या कैद्यां बरोबर राजकुमार आणि वजिराची मुलगी राजधानीत आले. तेथे तिने धाकट्या वजिराला जे घडले ते सर्व खरेखरे सांगायला सांगितले. वजीराने

प्राणभयाने बरेच कांपत ध्याने सुलतानाला बोटे सांगितल्याचे कबूल केले.

राजकुमाराने वजिराला वाळवंटात सोडून घायला सैनिकांना आज्ञा केली. काही काळ उठल्यावर त्या वाटेने जाणाऱ्या व्यापाऱ्यांना त्याचे प्रेत दिसले.

आता सुलतान सुद्धा राजकुमाराच्या हुकमाने कुठ्याचे मरण घेला. निदोष धोरला वजीर ज्या तऱ्हेने कत्तल होऊन गेला त्याच तऱ्हेने राजकुमाराने सुलतानाचा शिरच्छेद केला.

म्हान्या नोकराला राजकुमाराने आपल्या राज्यातील एका भागाचा अधिकारी तर नेमलाच त्याच बरोबर त्याला पुष्कळ मोठे इनाम देऊन त्याचा गौरव केला.

फार पूर्वी निर्दोषपणे मारल्या गेलेल्या पित्याच्या वधाचा प्रतिकार माल्यानंतर वजिराची दुःखी मुलगी आनंदाने हुंसली. आता ती आपल्याशी लग्नाला तयार होईल असे वाटून राजकुमाराला ही आनंद झाला.

